

**ЦАИНЕНДРА
КУМАР
ОСТАВКА**

ЦАИНЕНДРА
КУМАР
ОСТАВКА

Džainendra Kumar

OSTAVKA

bojana888

I

Ne, ne, nije mi namera da sudim o dobru i zlu. Ne mogu da odmerim vrlinu i porok. Ja sam sudija, posvećen da drži terazije pravde, i znam da je zakon punovažan i kad nije pravičan. Zato smatram da nije moje da ocenjujem ljudske grehe i vrline i da oglašavam grešnika grešnim u ime pravednosti. Ostavljam to onima obdarenijim i odgovornijim i želim im dobro. Ja čak ne bih rekao da moja tetka nije grešila. Pa, ipak, sada žalim samo nju, i sećajući je se, visoki zid poštovanja koji me okružuje i odvaja - čini mi se lažan. Zbog nje nikad neću biti spokojan. Upravo sad sam primio vest o njenoj smrti, i mada ne znam kako se to zbilo, siguran sam da je umirući patila, jer sam mnogo godina pre no što je umrla znao da će biti tako. Ali da li je u svom poslednjem času mislila na mene? Svakako. I to me plaši.

Moja je porodica poreklom sa Zapada. Otac mi je bio visokopoštovani gospodin a mati uzorna gospodarica njegovog domaćinstva. Da je bila samo polovinu desetog dela nežna koliko je bila sposobna... Ali „da je” - to je čudovište koje sve proždire. Dovoljno je reći da joj je nedostajala nežnost. Moja tetka, mada četiri ili pet godina starija od mene, bila je još dete, mnogo godina mlađa od svoga brata, moga oca. I kao i ja, živela je pod vrlo isključivim staranjem moje majke. Do danas još ne znam da li takva isključivost čini više štete ili dobra.

Moj otac je imao brata i tri sestre. Brat mu je radio kao nadzornik u Ujedinjenim oblastima, no posle nekoliko godina, sasvim iznenada, na njegovo veliko zadovoljstvo, bio je premešten u Burmu. Njegove posete su se postepeno prorodile, dok nisu sasvim prestale. Dve starije sestre bile su udate i obe su umrle prilikom porođaja. I tako je najzad ostala samo moja mala tetka. Moj otac je, naravno, voleo najviše nju, i ispunjavao joj je i najmanji prohtev, tako da je moja mati

bila mnogo zabrinuta da će se ona pokvariti. Ne bi se možda moglo reći da je ona devojčicu manje volela, ali je svim srcem želela da je izvaja prema svojim shvatanjima.

Uspomena na lepotu moje tetke-deteta čak i sad me zaprepašćuje. Retka je lepota kao što je bila njena, i danas sam zaista u iskušenju da mislim da providenje ne daruje lepotu bez naknade, nego da kasnije uzima svirep danak. Moj otac bio je zanesen njome.

Ali da nastavim.

Moja tetka i ja bili smo nerazdvojni. Ona je išla u gradsku školu kolima, i čim bi stigla kući, trčala bi da me pronađe i poveri mi sve nestašluke koje je počinila dok je bila izvan kuće.

- O, Pramode, ne mogu da ti ispričam kako smo danas naljutili učitelja! - Prsnula bi u smeh, ostavljajući me zagledanog u nju kao da me je opčinilo neko vilinsko lice iz bajke.

- Pramode, ti znaš našeg učitelja matematike! Ona strašna Šila stavila mu je čiodu u stolicu. Trebalo je da ga vidiš, Pramode, mislim, njegove oči. Jednim okom te nepomično gleda, a drugo kao da luta svuda naokolo. Kad ga je čioda ubola, bio je bukvalno izvan sebe od besa. „Ko je to učinio?” dreknuo je. „Neka ustane!” Niko nije proslovio ni reč. Samo smo sedeli užasnuti, a Šila se, sirotica, skupila kao miš pred mačkom. „Vrlo dobro onda”, rekao je mašući štapom, „istući ću vas sve.” Bio je zaista besan. Trebalo je da mu vidiš lice. Sve su devojčice počele da se zgledaju, i to mi se nije nikako dopalo, tako da sam ustala i rekla: „Ja sam to učinila.” Najpre me je samo pogledao, onda me je pozvao da iziđem pred ceo razred i naredio mi da ispružim ruku. Udario mi je tri packe, a ja sam očekivala više, ali on je spustio štap, a ja sam sklonila ruku. Nije me uopšte bolelo. Časna reč, Pramode, ja sam samo gledala one njegove oči - jedno upereno u mene, a drugo luta bogzna kud. O, Pramode, stvarno ga moraš jednom videti! Zaista je smešan. Najzad je viknuo: „To se više neće ponoviti, zar ne?” Šta sam mogla da odgovorim? Mislim, stvarno, bilo bi jedino pošteno da ga bar jednom poslušam, zar ne? A onda je spustio glas: „Idi na svoje mesto”, i ja sam otišla. Šila sedi pored mene. Samo je buljila pravo u mene, tako da sam ja prva progovorila: „Ne budi luda.” Ona je pritisla moju ruku uz klupu i gledala me svojim velikim očima. Šila je tako luckasta. Rekla sam: „Šila, pazi, gleda te.” Ti znaš Šilu, Pramode. Stvarno je

mila, ali je vrlo nestašna. Ti znaš kakve smo mi prijateljice! Ali ona je šašava. Posle škole prilepila se uz mene i plakala. Šopila sam je po licu i rekla joj da prestane, ali ona je samo jecala i jecala i nije rekla ni reči! Moraš, Pramode, poći jednom sa mnom da posetimo Šilu. Hoćeš, zar ne?

Iznenada bi se setila nečega i rekla: - Sad je dosta! Šta je sa tvojom majkom? - Strašno se plašila moje majke i uvek je isticala da je to moja mati.

Učenje je nije mnogo zanimalo, ali je rado išla u školu i volela je da sređuje svoje knjige i sveske. Po prirodi je bila bezbrižna i srećna, ali prisustvo moje majke kao da je u izvesnom smislu bilo stalni oblak nad njom.

Dok pišem, padaju mi na um bezbrojni događaji iz detinjstva. Sećam se kako me je oblačila i milovala po licu, a ponekad i mazila, i kako mi je poveravala svoje najintimnije tajne. Čini mi se kao da je sve to juče bilo.

Vreme je prolazilo, i ona je porasla u malu damu. Njeno prisustvo mi je bilo prijatno i uvek sam čeznuo da budem sa njom. Ponekad bi mi nežno šaputala ozbiljne savete: - Vidiš, dete, mi moramo da slušamo naše starije, i da poštujemo svakoga, i uvek da govorimo istinu. Dobri dečaci rastu da postanu veliki ljudi. O, Pramode, hoćeš li ti biti veliki čovek kad porasteš? - Ponekad bi me zvala detetom, ponekad bratićem, a ponekad jednostavno „glupančićem”.

Ne mogu tačno da se setim da li je bila u devetom ili desetom razredu, ali znam da sam ja imao dvanaest godina i pripadao joj duhom i telom kad sam prvi put postao svestan promene u njenoj ljubavi prema meni. Više mi nije šaputala, već bi me privila na grudi i gledala ćuteći negde u daljinu. Pitao bih je šta to nije u redu, ili da se nije što dogodilo u školi, a ona bi odgovarala: - O, nije ništa - i izbegavala bi moj pogled. Uzeo bih je tada za ruke i rekao joj prekorno, gledajući je pravo u oči: - Mina, draga, ti mi sad ništa ne govoriš. - Uzimajući obe moje ruke u svoju jednu i tapšući me nežno po obrazu drugom rukom, odgovorila bi: - Zar nije Pramod luckast?

Primitio sam još da voli da ostaje sama. Svečera bi ležala na krevetu na krovu, mirno posmatrajući ptice na nebu ili prateći očima kovitlac zmajeva dok ne bi nestali sa vidika ispod površine krova. Ili bi ležala licem okrenuta nadole i crtala komadom uglja slike po podu.

Često bih je našao na krovu i posmatrao je ne odajući svoje prisustvo. Najzad bi me ona iznenada primetila, i pitala bi kao da je preplašena: - Zdravo, Pramode, odakle si ti iskočio?

A ja bih odgovorio: - Pa bio sam ovde sve vreme.

- A zašto ti u poslednje vreme nikako ne razgovaraš sa mnom?

Bez odgovora bih sedao na ivicu njenog kreveta, a njene ruke bi me polako povukle na leđa, terajući me da gledam u nebo. - Gledaj - uzviknula bi - eno zmaja, da, zmaja!

Tad bi nastala pauza dok ona ponovo ne bi započela razgovor.

- Voliš li da puštaš zmajeve?

- Da.

- Hoćeš li da se igraš jednim?

- Otac mi neće dopustiti.

Posle ovakvog razgovora zagrlila bi me sa iznenadnim oduševljenjem i rekla: - Ali mi ćemo pustiti jednog! Leteće vrlo visoko, da, biće najviši zmaj od svih. Hajde, hajde da ga pustimo!

I ja bih rekao: - U redu, pusti me da idem da ga kupim.

Tada bi se ona zagledala u mene, ali kao da me nije prepoznavala, činilo se kao da me uopšte i ne vidi. U takvim trenucima osećao sam kao da njene oči hoće da prodru kroz mene da bi videle nešto drugo, što je meni nepoznato. Iznenada bi me odgurnula i rekla molećivim glasom: - Nemoj. Deca koja puštaju zmajeve često nezgodno padaju.

Jednom u toku ovog perioda došla je kući iz škole prilično kasno.

- Zašto si se zadržala? - ispitala ju je majka.

- Bila sam kod Šile.

Majka nije ništa više rekla.

Moja tetka bila je uznemirena više nego obično. Na izgled je penušila od sreće, i bila sasvim nesposobna da se usredsredi na kućne poslove. Govorila je o bezbroj nepovezanih stvari, i stalno uzbuđeno čavrljala. - Hajde, Pramode, da jednom odemo na most preko kanala, hoćeš li? Gledaj! Koje kolače najviše voliš?... A, kolači! Ostavi ih na miru! Šta je sa onim zmajem što si hteo da kupiš? Znaš, zadržala sam se malo kod Šile. Nadam se da tvoja majka nije to pogrešno protumačila. Ustani, lenjivče! Kako možeš da budeš u ovako zagušljivoj sobi? Hajdemo malo na krov, na svež vazduh!

Izgovorila bi to u jednom dahu i zaboravljala u drugom. Ništa nije moglo duže da je zanima. Njen duh je lelujavao besciljno tamo-amo kao pero na vetru. Smejala se bez povoda i vukla me sa jednog mesta na drugo. Njene ludorije su me zbunjivale.

- Teto! Šta je s tobom danas? - pitao bih.

- Nemoj me tetati! Ne volim da budem teta. Pramode, zovi me Đidi. Tako me Šila uvek zove.

- Ali ti si moja teta.

- Ne volim da budem teta. Teta... ostavi to! Pogledaj onu pticu gore! Volela bih da sam ptica!

- Ptica?

- Da. Vrabac malih krila. Samo da ih raširim i odletim kud hoću... kako bi to divno bilo! Mali vrabac tananih krila. Da, ja baš želim da budem vrabac.

Te noći me je privukla sebi i upitala:

- Pramode! Voliš li me?

Čuvši ove reči, zagnjurio sam lice u njene grudi ne odgovarajući, a ona je rekla:

- Dakle, Pramode, i ja tebe veoma mnogo volim.

Posle toga nekoliko dana uzastopce dolazila je iz škole kući kasno, dok jednog dana nije toliko zakasnila da su morali da pošalju slugu da je dovede iz Šiline kuće.

Dva dana kasnije bio sam napolju i upravo sam ulazio u kuću kad naletih na majku. Izgledala je iznenađena što me vidi, i pokušavajući da se pribere, upitala me je tek da nešto pita:

- Gde si bio?

Njen pogled me je tako zbunio da nisam mogao ništa da odgovorim.

- Dobro! Idi odmah i donesi mi štap.

Ostao sam prikovan na mestu dok nije ponovo viknula:

- Jesi li gluv? Idi i donesi mi štap!

Potpuno nesvestan onoga što se događa, očekivao sam da ću dobiti batine. Uplašen, otišao sam u očevu sobu i doneo joj štap. Ona ga zgrabi i bez ijedne reči povuče se u zadnju sobu, zamandalivši vrata za sobom. Zatim čuh fijukanje štapa. Ukočih se od iznenađenja. Prvi udarac je bio praćen vriskom, ali posle toga nije se više čuo uzvik bola, dok se fijukanje štapa nastavilo. Može li

to biti Mina? Nije bilo načina da se potvrdi ili otkloni moja sumnja. Stajao sam tamo bespomoćan, obamrlog srca, pomaman od nestrpljenja.

Najzad majka odmandali vrata i iziđe, usana stisnutih u plavu liniju na bledom licu. Ruka u kojoj je držala štap još je podrhtavala, kao da će početi da udara sopstveno telo. Kao da se sa najvećim naporom odupire nagonu da išiba samu sebe. Tako prođe pored mene, zastade za trenutak u dvorištu i uđe u svoju sobu.

Još uvek nisam mogao da shvatim šta se dogodilo. Malo kasnije skupio sam hrabrost i ušao u malu zadnju sobu gde je izvršeno batinanje.

Tamo, na podu, ležala je Mina.

Sari joj se bio smakao, ali su telo još pokrivala tamne krpe, kroz koje su se gotovo mogle videti masnice od šibanja. Tu i tamo po leđima i ramenima videle su se modrice. Ležala je nemo, bez svesti, rasute kose, glave položene na savijenoj ruci.

Nisam mogao da progovorim. Trebalo je da je zagrlim i da plačem, ali nisam mogao. Iskrao sam se iz sobe.

Nisam više video osmeh na njenom licu otkako se to desilo. Pet ili šest meseci kasnije udali su je. Sve je uredila, sa najvećom žurbom i tačnošću - moja majka.

Posle tog događaja moja tetka je morala da napusti školu i da se posveti domaćinstvu. Klonila se stranih lica, izbegavala je čak i mene, pokušavajući da bude potpuno neprimetna. Ako bi ikad obukla belo, odmah ga je svodila na čudnu sivoću. Sve svoje vreme ispunjavala je šivenjem i radom po kući.

I otac je izgledao neraspoložen. Ovda-onda pokušavao je da je razvedri kakvom ljubaznošću, ali pošto nije nailazio na odgovor, postajao je zlovoljan.

Nešto nije bilo u redu ni sa majkom. Stalno mi je bez razloga nešto zamerala, dok je posluga još više patila. Majka je stalno gundala u sebi, a onda bi najednom planula i osekla se na najbližu prisutnu osobu. Ugledavši me pred sobom, iznenada bi planula: - Pramode! U šta buljiš? Uzmi metlu iz tetkinih ruku i sam počisti sobu! Mladež se danas uvek izvlači od posla. - Ili bi rekla: - Gde je taj Bansi? Ova sirota devojka se satra da posvršava sav posao. Ne znam šta ova posluga misli. Odbiću mu jednu rupiju zbog nemarnosti.

Tako bi planula u brizi za moju tetku, mada joj se nije nikad obratila neposredno.

Venčanje se sve više približavalo, dok najzad i to nije došlo.

Pre nego što je otišla zauvek, Mina me je još jednom privila na grudi plačući:

- Pa, dragi Pramode, slušaj uvek svoje starije. Poštuj svakoga. Govori uvek istinu. Tako ćeš biti dobar dečak. Pramode, ti ćeš biti veliki čovek jednog dana, zar ne?

Mada sam bio izrastao, i više nisam sebe smatrao detetom, privio sam se uz njene grudi kao pile.

- Pramode - nastavila je - odsada me moraš smatrati mrtvom. Zaboravi me potpuno. Kako si ti srećan!

Priljubio sam se uz njeno lice da bih sakrio suze.

Kad je došao čas njenog odlaska, plakao sam bez ikakvog stida. Vešajući se očajnički o njenu odeću, izjavio sam da neću ni jesti ni piti bez nje, nazivao sam majku čudovištem i pretio da ću i ja napustiti kuću ako ona ode. Otac se naljutio i udario me, ali ja i dalje nisam hteo da se dignem.

Kad su oslobodili njenu odeću od mojih kandži, pripio sam se uz njena stopala, hvatajući joj se za prstenje na nogama, tako da je ona sama morala da me podigne.

Mogao sam da vidim kako su joj oči ispod vela natečene.

Držeći me za podbradak, rekla je: - Slušaj, Pramode. Pusti me da idem. Brzo ću se vratiti.

Izgled njenog suznog lica slomio je moju tvrdoglavost.

Živo sam zapitao:

- Ti ćeš se brzo vratiti?

- Da, ja ću morati brzo da se vratim.

- Onda se zakuni mnome.

- Dobro, kunem se mojim Pramodom.

Majka je stajala pored nas, izduženog lica i suvih usana. Došlo mi je da joj se obisnem o vrat i da kriknem: „Majko, oh moja majko!” Utom mi tetka tutnu svilenu maramicu u ruku i nestade. Pre nego što sam mogao da se priblerem, auto je već bio odmakao.

II

Posle njenog odlaska stalno sam se osećao nelagodno. Majka je često pokušavala da me umiri i uteši, a ponekad sam ja tešio nju, ali posle meteža prilikom venčanja cela kuća je izgledala pusta.

Četvrtog dana ona se vrati.

Moga novog teču video sam na venčanju. Bio je to krupan, debeo čovek tridesetih godina, gustih čupavih bakenbarda, i u svemu sušta suprotnost mojoj krhkoj maloj tetki. Kasnije sam saznao da mu je to bio drugi brak. Tetka mi je donela neke poklone od njegove porodice. Odvodeći me u jedan tihi kutak, šaputala je:

- Pramode, pogledaj samo šta sam ti donela.

Ali ja nisam želeo da vidim šta mi je donela - želeo sam da razgovara sa mnom. Žudeo sam da je čujem kako govori o sreći i tuzi, kao što je to imala običaj, i da doznam kako se snašla u novom domu. „Zašto si tako bleđa? Zašto si odsutna i uznemirena? Vidi, Mina, ja sam onaj isti Pramod i više nisam dete; možeš mi se poveriti i ja ću te razumeti. Ako te neko uznemiruje, prepusti ga samo meni. Neću da gledam poklone koje si donela. Draga Mina, zar mi nećeš reći šta ti je na duši?”

Sve ovo i još više hteo sam da joj dam do znanja ćutke. Videći me ćutljivog, pitala je:

- Zašto ne kažeš nešto? Pogledaj samo ove stvari.

Upravljaajući oči prema njoj, rekao sam popustljivo:

- Dobro, daj da vidim.

Ona je oklevala.

- Zašto govoriš tako čudno? Šta to nije u redu s tobom?

- Ništa.

- Zašto si onda tako tužan?

- Zato što si se promenila prema meni.

Možda ju je ovaj odgovor uvredio.

- Šta hoćeš time da kažeš? Kako sam se promenila?

- Ponašaš se prema meni kao da te se ne tičem.

Ove reči su je zaprepastile. Privlačeći me sebi, rekla je:

- Pramode, istina je da se ja nikoga ne tičem. Ja sam sad stranac. Tvoja mati me je izbacila. Što je još gore, ja nisam za ono mesto kuda treba da idem. Hoćeš li da mi učiniš jednu uslugu?

Odgovorio sam joj žudnim pogledom koji je hteo da joj da do znanja kako ja živim da bih njoj služio.

- Hoćeš li?

Pošto sam čuo da ponavlja pitanje, oslobodio sam se njenoga zagrljaja i uspravio se spremno:

- Odmah, reci mi šta treba da učinim.

Ona je poduže uporno gledala u mene, a onda sa tužnim osmehom rekla:

- Ne, ne, ništa, baš ništa.

- Reci mi - kazao sam i zgrabio je za ruku. - Reci mi iskreno. Ja to moram učiniti.

- Hoćeš li da odeš do Šiline kuće?

- Otići ću.

- A šta bi činio tamo?

Pogledao sam je začuđeno.

- Ne, ne! Samo se šalim. Ti sada ništa ne možeš učiniti za mene! - uzviknula je.

Pokazala mi je sa naporom, jedan po jedan, sve poklone koje je donela. Bio je tu i vazdušni pištolj, koji mi se mnogo dopao.

- Da li bi voleo pravi pištolj? - pitala je.

- Da, ubijao bih njime vrane. Ne volim vrane.

- Pravi meci ubijaju ljude - primetila je. - Zato sam ti donela samo igračku. Šta znači umreti? Shvataš li to?

- Da, ja znam sve o tome.

- Zaista? Šta znaš? Reci mi.

- Umreti znači biti mrtav.

Ona se na ovo nasmeja i ućuta. Najzad zapita:

- Šta bi ti radio kad bih ja umrla?

Nisam govorio, već sam je uporno gledao.

„Ja nisam više dete”, hteo je da kaže moj pogled. „Ja mogu da shvatim. Ne treba da se šališ sa umiranjem. Ako ti možeš da umreš, mogu i ja. Ti ne znaš kako bi mi to bilo lako kad tebe jednom ne bi bilo. Ja ne mogu da živim bez tebe. Ali dok sam ja živ da te zaštitim, nemoj da govoriš o umiranju.”

Sledećeg dana poslala me je Šilinoj kući sa ceduljicom za Šilinog brata. Znao sam za Šilu, ali sam sad prvi put čuo za njenog brata. Trebalo je da cedulju predam njemu lično.

Dopao mi se na prvi pogled. Čim je uzeo cedulju u ruke, zaboravio je na moje prisustvo, tako da sam se osetio uvređen, ali kasnije mi je rekao da mu se mnogo sviđam, pomilovao me po licu, nosio me na ramenima i počastio me slatkišima. Ja sam i Šilu voleo i radovao bih se kad bih imao neki izgovor da ih oboje posećujem svaki dan.

On na brzinu napisao kratko pismo i stavi ga u moj džep.

- Kako se zoveš? - pitao je. - Pramod? Ti si hrabar mali čovek, Pramode.

Podiže me sa zemlje i prodrma:

- Ovo pismo je za tvoju tetu i ni za koga drugog, razumeš li?

Ništa nisam rekao. Čak i da je ovo pismo bilo upućeno mojoj majci, ja bih ga predao mojoj teti. Čuškajući table čokolade u oba moja džepa, rekao je:

- Ti si dobar dečak. U koji razred ideš?

- Sedmi.

- Sedmi razred! To je zaista lepo. Dakle, Pramode, reci svojoj tetki da ću biti ovde otprilike mesec dana. Razumeš li?

Naravno da sam razumeo, ali on je hteo da bude siguran.

- Šta razumeš? - ispitivao me je.

- Biću ovde oko mesec dana.

Na ovo on prsnu u smeh:

- Ne ti, dragi moj prijatelju, već ja. Ja i samo ja.

Kao i Minino pismo ni njegovo nije bilo zapečaćeno, a ja sam ga tako obožavao da sam hteo da vidim kakav mu je rukopis. Otvorio sam ga i pogledao lepo uobličena slova, pitajući se da li ću ikad biti u stanju da tako lepo pišem. „Moja draga”, čime je počinjalo, činilo mi se naročito lepo napisano, tako lepo da sam posle toga nedeljama pokušavao da ga napišem u svojim pismima u potpuno istom stilu.

Vratio sam se pravo Mini i predao joj pismo.

Ona ga je žudno zgrabila, i mada je bilo kratko, zurila je u njega nekoliko minuta, sasvim nesvesna moga prisustva, dok sam ja uzbuđeno stajao pored nje. Posle izvesnog vremena digla je pogled, pažljivo savila pismo i odsutno lutala pogledom preko mene, kao da je pokušavala da vidi nekog drugog. Za trenutak kao da je sve

zaboravila, kao da je sasvim van prostora. Zatim je, još uvek gledajući bezizrazno u mene, iscepala pismo mehaničkim pokretima u sitne komade, kao da izvršava zapovest neke nevidljive sile.

Izgledalo je, nekoliko trenutaka kasnije, da se polako budi i raspoznaje stvari oko sebe.

- Pramode! ne smeš više nikad ići tamo. Da li sam ti ja rekla da čekaš odgovor? Nikad mi ne smeš donositi pisma ni od koga, razumeš li?

Nisam razumeo.

Opet je progovorila:

- Zašto si tako prostodušan? Zar ne znaš da sam udata?

- Da, znam, znam to. Znam to vrlo dobro.

- Ti ništa ne znaš. Ti si pravi glupak. U meni sve izgara...

Ništa nisam rekao.

- Da li znaš šta to znači izgarati u sebi?

Nisam znao. Ali posmatrajući drhtaj njenog nesigurnog osmeha, nešto bolno mi je zastalo u grlu. Učinio bih sve da joj pomognem. Žudeo sam da ublažim njenu tugu ili da, bespomoćan, plačem na njenim grudima.

- Znaš, Pramode - nastavila je. - Ako Šilin brat opet pošalje poruku, ja ću se baciti kroz prozor. Šta on misli da sam ja?

Hteo sam da joj kažem da će Šilin brat biti ovde još mesec dana i da mi se beskrajno dopada, ali pre no što sam išta rekao, progovorila je ona:

- Idi i reci Šili ovo što sam ti rekla. Ja to ozbiljno govorim, Pramode. Ubiću se. Mrinal neće nikad pogaziti svoju reč.

Nešto u njenom glasu i pogledu kao da je govorilo da nije sve rekla. Da bi me ubedila, a i sebe, bilo joj je jasno da mora još određenije učvrstiti svoju odluku da umre.

Boravila je kod nas svega nekoliko dana, a zatim je došao njen muž da je odvede kući. Nije želela da ode, i što se dan odlaska više približavao, kao da se sve više povlačila u sebe, gledajući ukočeno u prazninu, ne videći ništa - ništa osim nejasnih obrisa jedne sudbine koju nije mogla da shvati.

To je bio pogled koji se uzdržavao od pitanja i u isto vreme čeznuo za odgovorom. Ali odgovor je bio nedokučiv, kao što ni za pitanje nije postojao izraz.

Dan pre odlaska ležala je u svojoj sobi. Bila je bolesna još od prethodne večeri.

- Pramode, ja sutra odlazim.

Nastavio sam da je milujem po čelu i nisam ništa odgovorio.

- Prestani. Ostavi to sad - rekla je.

- Ti nikad ne uzimaš lekove - žalio sam se.

- I...

Ona sa naporom zaustavi oči na meni i reče:

- Učini nešto za mene, Pramode. Ti znaš da Šilin brat studira medicinu. Ja ću samo napisati ime leka. Hoćeš li da ga uzmeš od njega?

Zar sam mogao da joj to ne učinim?

Napisala je na komadiću hartije neko ime na engleskom i ja sam otišao.

Ali čim je Šilin brat to ugledao, on se okomi na mene preteći.

- Šta ovo znači? - pitao je.

- Teta Mina hoće lek.

- Lek!

- Da, boli je glava.

Bez reči je počeo besno da korača gore-dole po sobi, gužvajući i savijajući prstima hartiju sa takvom silinom da su mu vene na ruci strašno nabrekle.

- Da li da idem? - upitao sam najzad prikupivši hrabrost.

On zastade i, gledajući me skoro molećivo, reče:

- Zar ne bih mogao i ja da pođem s tobom da je pregledam? Pramode! Hoćeš li da me odvedeš k njoj?

- Ne - odgovorio sam. - Mina bi se bacila kroz prozor.

Više ništa nije rekao.

- Zar mi nećeš dati lek? - pokušao sam opet.

- Lek!

- U redu. Ako nećeš, nećeš. Ja moram da idem.

On razvi malu loptu od hartije koja mu je još uvele bila u ruci, iscepa je u bezbroj komadića, savi ih opet u loptu i, bacajući ih meni u lice, uzviknu:

- Evo ti tvoj lek! Uzmi ga!

Ne sećam se više ničega što bi bilo vredno zabeležiti.

Sledećeg dana došao je moj teča. Bilo mi je nemoguće da se ponašam prirodno u njegovom prisustvu, a i on je, čini se, izbegavao razgovor sa mnom.

Tetka Mina je bila neraspoložena, ali nije bila bolesna. Pripremila je sve za put. Nije imala ništa da se brine. Mesto je bilo udaljeno svega tri stotine milja, a išli su kolima. Ako bude bilo potrebno, mogu da se zaustave u nekom od mnogobrojnih odmarališta. Otac ne treba da se brine za njeno zdravlje. Teča će je paziti.

Moj otac reče:

- Da, naravno. Ali...

- Ne postoji ni najmanji razlog za uznemirenost, ona se uopšte neće umoriti - nastavljao je teča.

- Znate, ona se oseća... - nastavio je otac.

- Da, to je ova klima, to je, vi znate - došao je odgovor. - Potrebna joj je promena. Nameravam da septembar i oktobar provedemo u Kašmiru. To treba da su najidealniji meseci. Vazduh u Gulmargu je tako...

Sledeći dan je zatekao moju tetku na putu sa njenim revnosnim mužem.

Nešto kasnije naša se porodica preselila u Istočnu Indiju, gde sam ja pošao u novu školu, u viši razred. Uspomena na Minu, moju tetku, nije me nikad ni za trenutak napuštala. Ona je pokatkad pisala, ali njena pisma bila su vrlo kratka.

Mati bi mi govorila da je sve u redu i da nema više nikakvih novosti, ali otac je uvek ćutao kad bih ja pomenuo ime tetka Mine. Ne shvatajući razlog, mogao sam osetiti da je nesrećan.

- Oče - govorio sam - molim te pusti me da odem i dovedem tetka Minu kući.

On bi se za trenutak razveselio i rekao:

- Da li bi voleo?

Ali onda bi odjednom njegova veselost splasnula i on bi nastavio:

- Ali ona je sad u svojoj kući. Neka bude srećna tamo. To zaista nije više naša stvar.

Tako je prošlo nešto oko osam meseci, kada se iznenada, bez ikakve prethodne vesti, tetka Mina pojavi u pratnji jednog sluga. Ocu je bilo malo nezgodno zbog neobičnosti njene posete, ali je, bez svake sumnje, bio presrećan što je vidi, a ni majka nije pokazivala negodovanje. Reklo bi se čak da pomalo prekorava moga teču zbog njegovog ponašanja.

Sve je opet bilo kao u staro vreme, a ipak sam mogao da vidim da se tetka Mina mnogo promenila. U jednom trenutku bi veselo čavrljala, a u drugom tužno sedela u nekom uglu. Bila je bolesna i bleđa zbog trudnoće. Stalno se žalila na povraćanje i nije ništa jela. Sve što je radila, odavalo je opštu klonulost.

Jednom sam joj se približio i rekao:

- Tetka Mina, nadam se da nas nećeš uskoro ostaviti. Molim te ostani kod nas.

- Možda i hoću - odgovorila je tužno. - Ali šta se to tebe tiče? Ti treba da misliš na svoje zadatke.

Dok je govorila, oči su joj imale neopisiv izraz i glas joj je drhtao.

Ne znam šta sam shvatio od toga, ali sam ozbiljno rekao:

- Mina, ti nikad nećeš otići. Ja to neću dopustiti.

- Zaista? A s kojim pravom ćeš me sprečiti?

- Neću te pustiti da odeš i to je sve.

Nasmejala se gorko:

- To ti kažeš sad. Zašto me ranije nisi sprečio? Sad je i suviše kasno.

Izraz njenog lica me je uzбудio:

- Zašto je i suviše kasno? I sada je sve moguće. Voleo bih da vidim teču da pokuša ovog puta da te odvede.

- Nemoj pokušavati da se praviš važan, Pramode - odgovorila je. - Zar ne bi imala i tetka Mina nešto da kaže u ovom slučaju? Ona više ovde ne pripada. Ona pripada tamo - njemu. Kakvo pravo ti imaš da oduzmeš privatnu svojinu svoga teče?

Nisam bio u stanju da razumem puno značenje ovih reči, ali nešto kao ropac u njenom glasu duboko me je dirnulo. Bilo je očigledno da joj je pomisao na njen novi dom bila bolna. Meni, u mojoj naivnosti,

rešenje se činilo sasvim jednostavno. Ako joj se tamo ne dopada, zašto ne prekine sve zauvek?

Sad vidim kako je naivno i dečje bilo ovakvo rasuđivanje. Sad razumem dovoljno jasno da brak nije samo lična veza, on je takođe društvena obaveza, i ne može biti raskinut samo po želji ličnosti. To nije samo problem osećanja nego takođe društveni red i disciplina. Ne može se sklopiti po ličnoj odluci. Pravila se ne mogu izbeći, mogu se samo prekršiti, a kako bi kršenje moglo biti stvarno rešenje?

Ali jedan učenik nižih razreda ne može da zna sve ovo. Zbog toga sam joj sa čvrstim uverenjem dao na znanje da mora ostati stalno kod nas, a njen muž nek radi šta zna. Ona nema čega da se boji. Kad ja porastem, rekao sam joj, zaradiću mnogo novaca i brinuću se o njoj.

Prilično čudno - ova detinjasta uteha nije bila bez rezultata. Za trenutak njeno živo lice je počinulo i ona mi je rekla smešeći se nežno:

- Sa ovako moćnim zaštitnikom ja ću dobro proći. Reci mi da li si najbolji u razredu?

Ovo pitanje činilo mi se neprikladno. Jedina moja misao bila je da oslobodim njeno srce od tereta nesreće:

- Budi iskrena prema meni - preklinjao sam je - želiš li da se vratiš?

- Da li stvarno želiš da budem iskrena?

- Da. Reci mi sve.

- Zašto? - smejala se.

Bio sam uvređen.

- Zar nećeš da mi kažeš? - molio sam.

- Vrlo dobro, reći ću ti. Želim da uvek živim sa vama. Hoćeš li me primiti?

Ustuknuo sam od izraza sa kojim je izrekla ove reči.

Zatim, privlačeći me još jednom u svoj zagrljaj i držeći me snažno, rekla je:

- Reci mi jedno. Da li bi voleo da te šibaju?

- Šta? - uzviknuo sam.

- Volela bih da te išibam makar jednom da vidim samo kako bi to primio.

Bilo je nečeg neobičnog u načinu njenog govora.

- O čemu to govoriš? - pitao sam.

- Govorim ti o svemu. Nikom nisam rekla do sada. Ja ne volim da me šibaju... ni u ovoj ni u onoj drugoj kući.

Bio sam kao gromom pogođen.

- Hoćeš li da kažeš da te on tuče?

- Da.

- Štapom?

- Da.

- Zašto?

- Zato što sam rđava žena, eto zašto.

Čuvši ovo, više nisam mogao da je pogledam u lice. Savladan, sakrih lice u njene grudi.

Dok sam tako ležao, mislio sam kako bih voleo da stavim njenu glavu u svoje krilo, da je milujem po čelu i kažem: „Zaboravi to. Zaboravi sve što je bolno. Još postoje mesta gde nema čudovišta i batina. Tamo ćemo mi živeti.”

Ali nisam ništa rekao. Samo sam se bespomoćno pribio uz nju. Osetio sam nadimanje njenih grudi, a zatim nekoliko suza pade na moju glavu.

Nemam pojma šta se događalo između oca i moga teče, ali znam da su se dugo dopisivali, puna tri meseca, a za to vreme tetka Mina je živela kod nas. Najzad su se složili da se ona vrati teći i mislim da je moj otac obećao da je više nikad neće primiti u kuću bez dozvole njenog muža. A moj teča je povukao neke optužbe protiv moje tetke i izvinio se.

Ali ostavimo nagađanja. Jednom sam sedeo sa ocem u njegovoj sobi kad je tetka Mina ušla i sela tiho u ugao.

- Kako si, Mina? - upitao je otac.

- Hvala, vrlo dobro.

- Izgleda da ovde nisi srećna.

Mina nije odgovorila.

- Piše da će stići u nedelju... to je još pet dana od danas. Mina, ne smeš dopustiti da se ovo opet dogodi. On je dobar čovek, inače ne bismo mogli izgladiti stvari sa njim. Drago moje dete, ovako nešto mora se izbegavati po svaku cenu. Svađe su neizbežne pokatkad, ali žena ne može da traži pomoć ni od kog osim od svog muža. Cela je istina što kažu da je muž jedini smisao i svrha postojanja jedne

žene. Njena kuća je tamo gde je on, a od njega joj proističe sve, vrlina, dužnost i spas. Ali ti to sve shvataš.

Otac je završio slabim glasom punim izvinjenja. Tetka Mina je još uvek ćutala. Otac je posle kratkog vremena opet počeo:

- Reci mi, Mina, imaš li nešto na duši, nešto što bi htela da mi kažeš?

- Ja se sad ne osećam dobro. Ne želim da idem baš sad.

- Ne želiš da ideš baš sad?

Mina je ćutala.

- Ali on će doći da te odvede.

Ona još uvek nije govorila. Ovo produženo ćutanje smetalo je ocu.

- Pramode! - reče gledajući u mene - idi da učiš, kao dobar dečak.

Videći moje oklevanje, reče oštrije:

- Jesi li me čuo, Pramode?

Morao sam da napustim sobu, ali sam zastao napolju da slušam.

Otac reče molećivo:

- Mina, to nije bila moja zamisao da te otpremim baš sad. Znam tvoje stanje. Ali šta mogu da učinim? Reci mi.

Ona je i dalje ćutala i ja sam čuo oca kako šeta po sobi.

- Mina! - rekao je najzad - kaži mi u čemu je stvar.

Zastao je čekajući odgovor, koji nije došao, napravio je još nekoliko koraka i opet zastao.

- Mina! ja vidim da te nešto muči. Ali kako ja mogu znati šta je to ako mi ti ne kažeš? Kako mogu da to ispravim? Mina, ti se jedva sećaš svoga oca, a majku nisi nikad videla. Ostao sam ti samo ja. Ako meni ne veruješ, kome ćeš? Dete moje, reci mi šta te čini tako nesrećnom?

- Nemam ništa da kažem. Ja samo ne želim da se vratim, to je sve.

- Da, da, to mogu i sam da vidim. Ali dokad se to može odlagati?

Pored svega...

- Ja ne želim nikad da se vratim.

- Šta onda, molim te, ti nameravaš, smem li da pitam?

- Ako me vi ne primate, ja ću i odavde otići.

- Kuda? - pitao je, iznenada vrlo ljut.

- Volela bih da odem kod oca, kad bih samo znala put - reče Mina vrlo tiho.

Nisam čuo ništa više osim očevih teških koraka i ljutitog iskašljavanja. Čekao sam još malo, ali i dalje su se mogli čuti samo očevi koraci i uzdasi. Iskrao sam se napolje.

Kad sam ponovo sreo tetku, upitao sam je:

- Mina! Dakle, otac te tera odavde?

- Umukni, Pramode! - podvignula mi je. - Zašto ne gledaš svoja posla?

Ova neobjašnjiva uvreda ranila je moju sujetu, i ja sam se do kraja dana klonio nje.

Ali pred večer ona me iznenada zagrlila i zapitala kroz suze:

- Jesi li ljut na mene, Pramode? Otac želi da ja odem. Šta da radim?

Nisam mogao da odgovorim.

Stavljajući ruku na moje rame, rekla je:

- Treba da idem, zar ne?

Videći da sam zanemio, nastavila je:

- O, u redu! Ostavimo to! Reci da li ćeš kad odem, katkad misliti na mene?

- Mina - odgovorio sam najzad. - Uvek ću te se sećati!

- I kad budem mrtva?

Sada sam bio pametniji.

- Ne govori gluposti! - rekao sam. - Ne volim da te čujem da tako govoriš.

- Dobro. Ali reci mi jedno. Kad odrasteš, ako te ja pozovem, hoćeš li doći?

- Kao iz puške.

- Bez obzira na to pod kojim okolnostima?

- Da, doći ću!

- Lepo, sad me slušaj. Ti nećeš nikad doći, jer ja te nikad neću pozvati. Moraš me sasvim zaboraviti. Kad ovog puta odem, smatraj me mrtvom. Odsada ti neću zadavati muke.

Nekoliko trenutaka kasnije iznenada me je zapitala da li znam šta za ženu znači kuća njenog muža. Odgovorio sam da ne znam.

- Raj - rekla je.

- Možda - odgovorio sam, ali nju nije bilo lako zadovoljiti.

- Zaista raj! Svakako. Ako nije, žena mora da je neprirodna.

Moje ćutanje kao da ju je izazivalo. Videći da me nije ubedila, nastavila je:

- A znaš li ti šta je raj?

Odjednom je odgovorila na sopstveno pitanje:

- Raj je mesto gde je veoma udobno. Tamo žive bogovi.

Idućeg jutra njeno je ponašanje bilo iznenađujuće tiho i prirodno. Zamolila je majku da uredi sa čovekom koji pere rublje da sve njene stvari budu gotove do nedelje, na vreme za njen odlazak, i čak je kupila nekoliko stvari na bazaru. Izgledala je sasvim zauzeta pakovanjem, sređivanjem sadržine svojih kofera. Izjavila je da ovog puta neće poneti knjige. Knjige su zlo. Ona je protiv njih. Knjige su gubljenje vremena. Ne, ona neće ništa više da ima sa knjigama, bilo novim ili starim.

Tako je bila zaposlena celo jutro. Zatim, kad je posle ručka otišla da prilegne, iznenada je dobila jaku glavobolju.

- Šta je, Mina? - pitao sam.

- Boli me glava - rekla mi je.

- Da ti trljam čelo - ponudio sam se.

- Ne.

- Onda stavi balsam na slepoočnice - navaljivao sam.

- Ne.

- Da ti donesem malo kolonjske vode?

- Za ime božje, prestani da mi dosađuješ! Koliko puta treba da ti kažem? Ne, ne, ne!

Doznao sam da je dva ili tri dana patila od nekog unutrašnjeg bola. Baš sam hteo da predložim da se pozove lekar kad ona uzviknu:

- Neću da me pregleda nikakav lekar!

- Šta onda nameravaš da činiš? - pitao sam.

- O, biće sve u redu - uveravala me je.

Što je popodne više odmicalo, bolovi su joj se pojačavali, ali ona je ležala potištena, ne žaleći se, odbijajući da traži pomoć, i mada sam u više mahova odlučivao da izvestim oca, ona mi je to zabranjivala tako oštro da se ja nisam usudio. Celo njeno telo lomili su iznenadni mučni grčevi, kao da ga cepa neki demon. Bol je izobličio njeno lice u izraz koji je bilo strašno videti. Kako sam to podnosio ne odlazeći po pomoć, ni sam ne znam. Svaki put kad sam se dizao da idem, ona se klela da će se ubiti ako ikom rekнем jednu reč.

- Ti ćeš biti odgovoran za moju smrt - rekla je.
- Šta ćeš onda da radiš? - zapitao sam najzad.
- To je samo mali bol u stomaku. Začas će to proći - rekla mi je. -

Ako odeš na bazar, možeš mi doneti ricinusa. Nemoj da zaboraviš.

Ali ovog puta ja sam bio oprezan i upitao sam podozrivo:

- Čemu to služi, Mina?

Uprkos bolovima, ona se na ovo kratko nasmejala:

- Postaješ mudar, Pramode - rekla je. - Veruj mi, to nije otrov. Nikako nemoj zaboraviti.

- Hoće li ti to pomoći?

- Da, sigurna sam da hoće. Hoćeš li doneti?

Pustoš koju je taj zverski lek napravio od nje bila je neverovatna. Otac i mati su se zabrinuli, ali ja sam od straha zatajio da išta znam o svemu tome. Jedno vreme su se bojali abortusa, no on je izbegnut, premda je ona pretrpela sve druge muke.

Posle tri dana patnji izgledala je kao da je vaskrsela iz mrtvih. Bio je to potresan prizor. Ali preterano sažaljenje se pretvara u bes, i u svojoj zabrinutosti ja sam je oštro prekorevao zbog onoga što je učinila. Dugo me je strpljivo slušala, a onda je rekla:

- Dakle, i ti me grdiš, Pramode?
- Koga drugog mogu da grdim?
- Misli kako hoćeš - rekla je rezignirano.

Način na koji je to kazala dirnuo me je u srce i zažalio sam što sam bio tako grub.

- Ali zašto si uopšte to učinila? - upitao sam nežnije.
- Šta sam učinila?
- Priznaj. Ti vrlo dobro znaš da si sama sebi to napravila.

Gledala me je izvesno vreme, a onda je rekla odlučno:

- Veruj mi, Pramode, ništa nisam učinila namerno. Tako sam zbunjena da ne mogu ništa da mislim ili predviđam. Ponekad se pitam jesam li to ja koja radim ono što radim. Nikog nemam da me uputi, nikoga da me razume. Ako povrh svega i ti počneš da me grdiš...

Nisam mogao da razumem na šta je mislila, ali moje srce se presipalo od neizrečenih osećanja:

- Ali šta ti hoćeš, Mina? - pitao sam je.
- Šta ja hoću? Šta bih ja htela? - rekla je slabim glasom.

- Zašto kažnjavaš svoje telo? Zašto hoćeš da ga uništiš?

- Da ga uništim?... Ne znam. A šta treba da učinim s njim? Reci mi. Osetio sam neshvatljiv, besmislen, bezgraničan bol.

- Slušaj, Mina - rekao sam. - Zašto ne progovoriš i ne kažeš ocu sve odlučno i čvrsto? Čega imaš da se bojiš? Učini to i onda ćemo videti ko te goni da radiš protiv svoje volje!

Pogledala me je čudno.

- Šta tu ima da se kaže? Ko me prisiljava? Na šta misliš? Pramode, ti još mnoge stvari ne razumeš. Ti si još uvek samo dete.

Naljutio sam se što sam nazvan detetom.

- U redu - rekao sam. - Ja sam samo dete i ne znam ništa, ali ako mi ti samo jednom odlučno kažeš da ne želiš da odeš, ja ću to zauvek raščistiti sa tečom. Zar misliš da mene niko ne zarezuje?

Na licu joj se ogledao strah.

- Ne! Ostavi to! Ne govori tako! Sudbina kćeri je predodređena... One pripadaju drugoj kući. Ko sam ja da se to pravilo i na mene ne primeni? Jesam li ja izuzetak? A onda, reci mi, imam li ja oca? Kad bi on bio...

Planuo sam:

- Šta hoćeš da kažeš... Nemaš oca? O čemu to govoriš? Zar nemaš moga oca? Zar nemaš majku? Zar nemaš mene?

Odgovorila je veoma blago:

- Ja nemam nikoga.

Bacio sam joj se u zagrljaj:

- Zar nemaš mene? Ni mene?

Privlačeći me u zagrljaj, rekla je:

- Da, ti si moj. Ti si sve što imam. Kako bih inače podnela sve ovo sa ovim prokletim stomakom.

Teča je stigao tačno u nedelju. Bio je začuđen što mu je žena tako bolesna. Dao je svoje mišljenje: očigledno da joj voda ne prija. Pogledajte samo kako je bleđa! U čemu je stvar? Dizenterija? Povraćanje i čišćenje tri dana - strašno! Ko ju je lečio? Šta, nema dobrih doktora? Kakva rupčaga? Možda rejonski lekar...

Briga za ženino zdravlje bila mu je ispisana preko čitavog lica, i našla je oduške u beskrajnom komentaru. Rekao je ocu, u mom prisustvu, da je trebalo telegrafski da ga obaveste o svemu. On bi mogao sve da dovede u red. Sigurno da otac zna za odličan kvalitet

vode, mleka i masla u njegovom mestu? Poznato je: maslo i ljudi dolaze sa zapada. Na zapadu se najhroničniji bolesnik začas oporavi...

Otac nije mogao da nađe pogodan odgovor. Izgledao je ponižen, i kao da je smatrao opravdanim ove optužbe. Jednom ili dva puta blago je rekao:

- Zar ne bi bilo bolje, s obzirom na njeno stanje, da pričekate ovde nekoliko dana?

Ispalo je da njeno stanje čini tečinu obavezu da je odvede još imperativnijom. Kako bi on mogao da je napusti u ovakvim okolnostima? - Samo čekajte i videćete. Čim bude kod kuće dan-dva, biće zdrava kao dren. Štaviše, istinu govoreći, maženje joj samo pogoršava ovu malu bolest. Najbolji lek za većinu bolesti jeste zaboraviti ih. - Takvi su bili njegovi komentari o tome.

- Pretpostavljam da ste joj sve lepo objasnili - nastavljao je - ona mora da pazi na sebe, naravno, duhovno kao i fizički. Zubac na porodičnom točku, i tako dalje! Pravila ponašanja i pravila zdravlja! To je način za kćeri i žene. Ja sam za stare običaje i ne ustežem se da to priznam. Moja porodica ima dobro ime i dugotrajnu tradiciju. Porodica i zakon! Ako njih odbacimo, šta ostaje, pitam vas! Treba je naterati da to nekako shvati. Naravno, ja joj ponekad reknem po koju reč o tome, ali i nagoveštaj sa vaše strane učiniće mnogo.

U to vreme bio sam u osmom razredu.

Pitam se šta sam razumevao od života. Ni u kom slučaju nisam mogao da shvatim ovaj razgovor, ali njegov opšti ton dovodio me je do očajanja. Uzavreo sam od preteranog besa, žudeći da teči tresnem u lice neku neoprostivu uvredu. Nije mi bio jasan razlog za takvo reagovanje, ali krv mi je ključala, naročito kad sam primetio nesrećan, ponizan izraz na očevom licu. Ne znam kako sam se uzdržao.

- Da, da, naravno - bilo je sve što je moj otac imao da kaže kao odgovor.

Iznenada teča se okrete meni.

- Dakle, mali moj čoveče! Kako se zoveš? O, o, pa da, sećam se. Pramod, zar ne?

„Možda”, mislio sam, „ali šta se to njega tiče?”

- U kom si razredu?

- Baš sam sad vraćen u niži jer sam pao na polugodišnjem ispitu - lagao sam.

- Pao na ispitu? Ne dopada mi se što to čujem. Koji razred?

Nisam otvarao usta. Zašto da mu odgovaram?

- Hajde, hajde! Neću te ujesti. U kom si razredu?

- Baš me briga što sam pao.

Govorio je vrlo ljubazno.

- Uvek treba da nas zabrinjavaju naši neuspesi, mladiću. Dečaci koji vredno rade u školi imaju uspeha u životu. Razumeš li? U redu. Dođi ovamo. Hodi k meni.

Stajao sam kao ukopan, tvrdoglavo rešen da se ne pomaknem s mesta.

- Priđi teći i odgovori mu - reče otac.

Prešao sam kruto preko sobe i stao pred njega isprisivši se.

Hvatajući me obema rukama za ramena, on me prodrmusa.

- Sedmi ili osmi razred? - pitao je.

- Osmi.

- Dakle, pasti na ispitu nije dobro - rekao je.

Zatim, zavlacheći ruke u džepove:

- Šta bi više voleo, novčić od jedne ane ili od dve?

Pošto se ispovedam, mogu da kažem istinu. „Toliko i ja tebi mogu da dam”, pomislio sam, „ako bi mi dopustio da ti iščupam te tvoje nakostrešene brkove! Zaista, platio bih i osam ana za takvu privilegiju!”

Prinoseći mi dve stisnute pesnice, rekao je:

- Koju hoćeš?

Buljio sam u njega ne progovarajući ni reči.

- Požuri ili će novac iščeznuti, a onda će ti biti žao.

Odgovorio sam zlobno:

- Ako su vam potrebne, mogu ja vama dati dve ane.

Na ovo on prasnu u usiljen smeh.

Primetivši lažnu notu njegovog smeha, bio sam utešen.

- Ja sam u osmom razredu, a na prošlom ispitu bio sam prvi - obavestio sam ga.

Opet se nasmejao, ali ja sam video da je nezadovoljan. Zbog njegovog nezadovoljstva osećao sam se kao pobednik. Činilo mi se da sam osvetio očevo poniženje.

Sutradan, za vreme priprema za odlazak, Mina mi je rekla:

- Pramode, oprosti mi ako sam te ikad uvredila. Ne mogu reći kad ćemo se opet sresti.

Bio sam odlučio, za njeno dobro, da budem staložen, ali sve moje odluke padoše pred njom. Čuvši njene reči, osetih da će mi srce prepući:

- Mina, piši mi - rekoh tek da nešto kažem.

- Da pišem? Videću... - odgovori ona.

- Moraš svakako pisati - nastojao sam. - Ako ti ikad budem bio potreban, pošalji po mene, ja ću doći. Ja sad mogu sam da putujem vozom.

- Ne postoji niko drugi koga bih pozvala. Ali da li možeš sam naći put do mene?

- Naći ću, moram, Mina. Ništa me ne može sprečiti.

- Ludice - rekla je i lako me potapšala po obrazu.

Ovog puta kad se opraštala Mina je dodirnula stopala moje majke i izmakla se ne rekavši ni reči. Duboko dirnuta, moja mati ju je zagrlila i rekla:

- Mina, pozvaću te uskoro. Zapamti svoje dužnosti u kući muža i pokušaj da ga zadovoljiš, Mina!

Tada je došao na red pljusak blagoslova, koji je Mina primala sa takvom poniznošću kao da će se srušiti pod njihovim teretom i možda naći spasenja u iskrenosti prema mužu, u rađanju dece, da bi bila spokojna i srećna. Šta postoji izvan toga?

Kad je prišla mome ocu, briznula je u plač, a on joj je nespretno brisao maramicom suze:

- Šta je to? - viknuo je uzbuđeno. - Šta to znači? Nije to ništa, baš ništa. Ne brini se, ne plači. Molim te ne plači. Zar je sad vreme za suze? - i iznenada se udalji, ode u drugu sobu i počeo da se maje oko prtljaga, brojeći sanduke, torbe i posteljinu i naređujući posluži da je iznese. Izgledalo je da je potpuno zauzet ovim poslom i da nema vremena ni za šta drugo.

Ja sam bio odlučio da ne plačem, i nisam pustio ni jecaj, ali sam se osećao poražen. U svom gorkom nezadovoljstvu svetom uopšte želeo sam da napravim neku scenu. Čeznuo sam da zapodenem svađu sa nekim i da viknem: „Neka ide!” Mislio sam u očajanju: „Neka ide ako hoće. Šta će mi ona? Ako je tako, šta će mi iko?”

Trebalo je da raščistim svoje račune sa čovečanstvom i hteo sam to da učinim nasamo. To je moja privatna stvar. Nisam želeo ni da govorim ni da meni ko govori. A Mina? Ne, o njoj neću da mislim. Ne smem. Ali misao je došla: „Zašto ona odlazi? Zašto mora da ide kad sam ja tu? Ko je taj teča koji se isprečio između nas? Vrlo dobro! Neka je odvede! Neka on ode. Neka odu oboje! Samo neka idu!”

Bio sam uzrujan, pod teretom patnje koju nisam mogao da razumem. Nisam hteo niti da je savladam nekim činom niti da joj se plaćući predam. Nesposoban da duže izdržim čekanje na Minin odlazak, otrčao sam u sobu i zamandalio vrata za sobom. Bilo je mračno u praznoj sobi, ali ja sam ipak pokrio oči rukama stojeći ukočeno nasred sobe.

Kao da sam čekao na neko iznenadno natprirodno posredovanje - zemljotres ili nešto slično što bi nekako sve postavilo na svoje mesto. Želeo sam da stojim tamo i zadržavam dah dok me život ne ostavi i jednostavno ne prestanem da postojim...

Iznenada začuh prigušen glas moje majke kako odnekud doziva:

- Pramode, Pramode!

Nisam odgovarao. Nisam hteo da odgovorim. Gde je Pramod? Nije nigde. Njega nema, prestao je da postoji.

- Pramode! Dragi Pramode!

Zvuk njenog glasa bio je takav da nisam mogao duže da izdržim. Ne mičući se s mesta, viknuh:

- Ne, neću da te čujem!

- Gde si? Tvoja tetka te zove.

Izišao sam. Bez reči, hladno sam pošao u predsoblje. Bili su spremni da krenu.

- Požuri, brže! - vikao je teča.

Mina, pokrivena velom, čekala je: da li mene?

Prišao sam joj i rekao:

- Mina, jesi li me ti zvala?

Ona mi se obisnu o vrat glasno jecajući.

- Hajde! Izgubićemo voz! - viknu teča.

Odveo sam je do kola ne skidajući njene ruke sa moga vrata. Posle ceremonijalnog oproštaja sa ocem, teča sede u kola. Motor poče da radi.

- Moje poštovanje, gospodine Pramode - čuo sam teču kako govori sa blagom ironijom.

Meni nešto zastade u grlu.

IV

Došlo je vreme da prestanem sa svojom pričom i da priberem uznemirene misli. Život, jednom započeti, mora se nastaviti dok smrt ne donese oslobođenje, ali u pripovedanju se svakako može zastati da se odahne.

Zašto svaki događaj dobija svoj svojstveni oblik?

Ne umem da odgovorim na ovo pitanje. Možda odgovora i nema; ipak, pokatkad izgleda jasno da je sve određeno nekom nepromenljivom sudbinom. Istorija svih vremena, prošlog, sadašnjeg i budućeg, uvek je bila već napisana i ni jedno slovo nije se moglo izmeniti.

Ali čijom su rukom upućeni svi ti tokovi?

Kakav cilj sudbina skriva?

Možda su ovakva pitanja bespredmetna. Drevni mudraci su nam rekli da je stvaranje izraz preblage, savršeno dobrotvorne moći. Primam ovu teoriju, jer nemam druge, ali nešto u meni nagoni me da uzviknem sa revoltom: O, ti sveljubeći i preblagi, ja ne mogu da razumem tvoje puteve! Sa svih strana čujem glasove bola i bede. O, oče sveta, koja je svrha svih ovih muka u tvojim namerama? Pogledaj delo ruku svojih! Za tebe je to samo igra u dokolici, a za nas smrtne čitav krug postojanja i poricanja. Kakva je vrednost ili značenje naših najdražih nada? - Čovek može postavljati ova pitanja do svog sudnjeg dana i opet na kraju neće biti ništa mudriji. Odgovor ostaje, kao uvek, neizrečen. Ipak, on je svugde i bez kraja, u nama i izvan nas. Neka ga pročita ko može, i na način na koji može. To je odgovor bez kraja na pitanje bez kraja, univerzum, pitanje i odgovor u isto vreme.

Ali da pribegnemo ortodoksnijem odgovoru. Mi smo proizvod sopstvene zasluge. Kako sam ja postigao svoj položaj? Srčanošću?

Ili velikom ličnom žrtvom? Ili posvećivanjem nekom višem cilju?

Odgovor na sva ova pitanja je: ne - pa, ipak, ja sam tu, najpre uvaženi advokat, sada sudija, koga društvo poštuje, koji šalje neke u zatvor a neke na vešala. Hajde da objasnimo moj uspeh mojom zaslugom. Ali baš kao što znam da je moj sjaj samo iluzija i da u njemu nema ni duše ni žrtve, isto tako znam, sasvim jasno u dnu srca, kakvim preciznim i svesnim koracima sam to postigao. Da li ima makar jedan atom duhovnosti u čitavoj toj velikoj stvari moje uspešne prakse ili mog sadašnjeg dostojanstva? Osećam da sam postao advokat od ugleda i poštovani sudija samo gubeći sebe, dok je Mina... ali to treba ispričati na pravom mestu.

Često sam ispunjen osećanjem teške nelagodnosti. Na čijoj žrtvi su zasnovane društvene konvencije koje me podržavaju? Što više mislim o ovome, sve me više grize savest i osećam se postidjen, a ipak šta mogu ja da preduzmem! Uzaludno je napadati konvenciju koja održava društvo - to može samo da šteti, tako ja kažem sebi i umirujem svoju savest.

Ali zar ne vidim da obmanjujem sam sebe? Ne održava stablo voće na granama, nego koren pod zemljom. Ako stojiš mnogo visoko, postaješ ugnjetač. Da bi se izmenilo drvo, mora se ponići u njegove korene i hraniti ih svojim životom. Časno neznanje bilo bi poželjnije nego ovo ukaljano dostojanstvo. To je prazna, beskorisna stvar, šaka pepela. Kakva je korist čoveku ako osvoji ceo svet a izgubi dušu? - Bilo bi bolje zameniti dijamant za gomilu pepela.

Život nije jednostavan. On ima mnogostruk tok. Sastavljen je od mnogih elemenata. Neka sećanja su se tako duboko urezala u moju dušu da me nikad neće napustiti. Ne mogu ih nikad iščupati, mogu jedino da zatvorim oči pred njima, dok ne blesnu kao buktinje pri dodiru nekog događaja, naterujući me da vidim istinu. Tada mi se moj položaj čini kao neko prokletstvo, i glas u meni govori: Ovo je iluzija, opsena. Istina je kod nižih, slobodnih, bezličnih. Ti si mnogo video i naučio, ali to je sve prazna ljuska. Jedina istina je ovo: onaj ko potone na dno života pod teretom ljubavi, zaista je blagosloven, dok onoga ko ponosno leti od cveta do cveta okrutno vara lažna opsena.

Zašto ja ovo govorim? Istina je da pričanje ublažuje bol moga srca, a olakšan bol postaje snošljiv, ne nagoni me više da delam.

Da li život teče slepim tokom? Mislím da je on nepromenljiv, ali ne slep. Dok život teče, bol se skuplja. To je jedina istina, suština, dragi kamen u lotosu. Sahrani ovaj dragi kamen, i ostao si u mraku, u besputnom lavirintu, bez izlaza. Izmrcvaren apetitom, željom i sujetom, čovek luta tamo-amó krećući se neprestano u mestu, kao umorni volovi oko mlina. Ja sam zaista došao do tačke gde se ovaj unutarñji bol javlja kao željeno blago, pehar u kome se nalazi istina kao plamen.

Mogu li za sve ovo da krivim Tvorca? Od kakve bi koristi bile moje optužbe kad čak ni moje hvale nikad neće dopreti do Njega? Zaista, ako neko treba da bude kriv, onda sam to ja. Što god trpimo mi, trpi takođe i Tvorac. Mi možemo samo da se poklonimo pred onima koji nose svoj krst bez roptanja dok ga najzad ne polože, zajedno sa svojim životima, u krilo majke zemlje. Mi ih možemo nazivati „nesrećnicima” ili čak „grešnicima”, ali nismo ništa manje dužni da ih poštuemo.

Zašto ja razmišljam o tragediji Mininog života? Možda je ono što se desilo bilo najbolje što se moglo desiti - u svakom slučaju, ja sada ništa ne mogu učiniti da to promenim. No jednoga se moram sećati - ljubavi koju mi je donela. Bila je tako čista da je pripadala više nebu nego ovom svetu.

Ali ko sam ja da govorim o nebu ili paklu? Sudbina je za mene zatvorena knjiga. Ja samo znam: da nisam imao srce od kamena, ne bih postigao svoju sjajnu pravničku karijeru, ne bih nikad sedeo na sudijskoj stolici.

Posle onog dana kad je Mina, uprkos bolesti, bila primorana da ode, nisam je dugo video. Prešao sam u deveti razred, maturirao, otišao u koledž, diplomirao. Novi događaji i nova prijateljstva proširila su moje vidike. Postao sam ambiciozan, preda mnom su bile ružičaste perspektive. Uspomena na Minu postepeno je izbledela u mom sećanju. U početku sam se raspitivao o njoj kod roditelja, i često bio uveravan da je srećna i da joj je dobro. Mnogo puta sam se pitao kakva je ta njena sreća. Ako je srećna, zašto ne podeli sa nekim svoju sreću? Takve sumnje zamračivale su moju dušu i nestajale bez odgovora. Docnije sam doznao da je rodila mrtvu devojčicu i da zamalo nije umrla na porođaju. Ali oni koji služe

ciljevima bogova ne smeju da umru tako lako; Minu je spasla božanska milost. Kažem, milost, jer ko se usuđuje reći nešto drugo?

Jednom sam pitao majku:

- Ima li nekih vesti od tetka Mine? Moram otići da je posetim sledećeg raspusta.

Ali mati me je samo bezizrazno gledala ne odgovarajući ni reći.

Rekao sam sugestivnijim glasom:

- Reci mi, zar stvarno nema nikakvih vesti?

Sa pripremljenom ravnodušnošću odgovorila je:

- Ne.

- Mora da ste nešto čuli - nastojao sam.

- Baš ništa. Koliko puta treba da ti kažem? Ništa!

- Vi nešto krijete od mene. Zašto mi ne kažete? - zahtevao sam.

- Šta krijemo od tebe? Nema ničega da se krije. Svakako je dobro, šta bi drugo bilo s njom? Zašto ne gledaš svoje studije umesto što stalno sviraš: Mina, Mina. Tvoja Mina je mrtva. Eto ti. Jesi li zadovoljan? Nemoj se nikad više usuditi da mi pomeneš njeno ime.

Zaprepašćen, rekao sam:

- Šta to znači?

- Tačno ono što kažem. Nastavi da učiš.

Ništa više nisam mogao da izvučem od nje. Usta su joj bila zapečaćena.

Ni od oca nisam mogao ništa da izvučem osim zbunjenog ćutanja. Najzad sam ga zapitao:

- Reci mi, je li stvarno mrtva?

- Ko ti je to rekao? - upitao je teško potresen.

- Neko mi je rekao. Kaži mi istinu. Da li je mrtva?

- Ne.

- U čemu je onda stvar?

- U čemu je stvar? Ni u čemu.

Vreme je prolazilo, ali tajna je ostala nerasvetljena. Tetka Minino ime postalo je tabu. Samo pominjanje njenoga imena bilo je dovoljno da izazove iznenadnu tišinu.

Primećivala se očita promena u očevom raspoloženju. Postao je plašljiv i mrzovoljan. Majka je postala razdražljiva.

Sve što sam posle dužeg vremena mogao da saznam bilo je da je Minu oterao muž. Bila je nepoštena, on je otkrio da je uvek bila

takva. Nisam odmah sasvim shvatio šta znači reč *oterao*. Kuda je *oterala*? Da li ga je ona ostavila po svojoj volji ili je negde sklonjena? Ili je možda ostala da živi u istoj kući, zaboravljena i usamljena? Malo-pomalo, međutim, doznao sam da je preseljena u neku kuću u istom gradu u kome je teča živeo. Sada je ona imala svoju sobu - zar ne? - i potpunu slobodu da živi po svojoj volji? Od čega je živela, to je, naravno, njena stvar. Izgleda, u stvari, da je on hteo da je vrati nama, ali ona je izjavila da bi radije umrla nego to učinila. I tako nije imao drugog izlaza nego da je ostavi u drugoj kući.

Malo-pomalo, kao detektiv, uspeo sam da sastavim celu istoriju. U početku me je svaka nova pojedinost potresala, ali postepeno sam počeo sve primati kao normalno i prirodno.

Život je život, i teče dalje. Ne možete sebi dozvoliti da čekate druge. Oni koji treba da otpadnu i umru ostavljeni su sami sebi; ostali idu dalje. Niko ne pada zato što je neko drugi pao. Ko zastaje, ostaje. Mora se kretati. Pa ipak, dok se to događalo, ja sam doznao više. Moja tetka je ostavila svoje prvobitno prebivalište i odselila se u neki grad koji nije bio daleko od moje kuće. Sa njom je bio neki prodavac uglja. Činilo se nemoguće i neverovatno da ona živi negde u tom gradu tako blizu mene.

U to vreme umro je moj otac i mi smo morali da živimo mnogo skromnije. Moja mati je strogo ekonomisala, tako da je izbacila svaki stil iz našeg načina života. Sve njene nade bile su usredsređene na moju karijeru. Bio sam već treću godinu u koledžu i spremao se za diplomski ispit.

Jednom, posle raspusta, na putu za grad u kome je bio univerzitet, primetio sam kroz prozor vagona ime jedne stanice koje kao da me je podsećalo na nešto. To je bio grad u kome je živela Mina.

Odmah sam počeo da pravim razne planove. Nisam mogao da siđem baš u tom trenutku, ali ja ću tu sići na povratku. Odlučih da to učinim. Pronaći ću je. „Mina!” reći ću, „šta sve to znači? Hajde sa mnom kući.”

Mati mi je pisala da dođem čim se semestar završi. U stvari, ona je plela konce da me priveže ženidbom i nadala se da će vezati čvor zauvek. Međutim, ja nisam mogao da ne siđem na stanici koju sam primetio i da po svaku cenu ne pronađem svoju tetku.

V

Dok sam prolazio ulicama toga kraja, osetih fizičku slabost. Nisam mogao da zamislim Minu u toj prljavštini i bedi. Bio je to najsiromašniji deo grada, a njena soba, u stvari, rupa na kraju jednog prolaza. U blizini je ugljar bio iznajmio jednu malu radnju da bi tu obavljao svoj posao. Oklevao sam za trenutak pred vratima, a onda sakupio dovoljno hrabrosti da uđem.

Je li to bila Mina?

Uvijena u sari, jedna žena je čučala i pekla ćapatije na žaru od uglja.

Opazivši da neko ulazi, navukla je ivicu sarija preko čela. Onda me je primetila i ukočila se. Ne skidajući pogled, gledala je pravo u mene očima koje ne prepoznaju.

Da li me stvarno nije prepoznala ili se pretvarala? To me je zaprepastilo. Štaviše, bilo je nečega u njenom pogledu što me je prisiljavalo da proklinjem sebe.

Malo posle njen pogled se vrati ćapatijima i ona nastavi svoj posao.

To je stvarno bila ona, ali da li je to bila ista osoba?

Mršava, iscrpena i žuta, natečena od trudnoće, sedela je uvijena u sari, lica koje je izražavalo samouništavanje.

Soba je bila velika jedva dvanaest kvadratnih stopa i gledala je na neko malo dvorište u kome je visilo nekoliko peškira i dotija. Hrpica odeće ležala je na jednom ili dva sanduka u uglu. Odeća je visila na bambusovom štapu što se pružao sa tavanice. U dnu sobe bilo je poređano nekoliko konzervi i limenih kutija, neke pune i neke poluprazne, nekoliko zemljanih lonaca i gomila grubih zemljanih šolja i sudova od aluminijuma, jedna kofa i bokal, puni vode. U drugom, uglu bio je prslonjen uza zid džak uglja.

Stajao sam bez reči i gledao prizor, dok je ona nastavila da peče ćapatije, ne progovarajući ni reči, očiju uprtih na ugljevlje.

Najzad sam ja prekinuo tišinu.

- Mina, to sam ja, Pramod.

I dalje je ćutala, a i ja za trenutak nisam više govorio.

- Da odem? - rekoħ.

Još uvek niti je odgovarala niti je dizala glavu, već je i dalje zurila u vatru. Ipak nisam mogao da je ostavim. Ćinilo mi se da sam prikovan za zemlju.

- U redu - rekao sam nežno - neću da odem. Zar me nećeš ponuditi da sednem?

Ćak ni ovo nije izvuklo odgovor. Ništa nije rekla.

Zatim sam ćuo korake napolju i muški glas koji je zapitao:

- Je li već gotovo jelo?

Za ovim rećima ušao je u sobu neki ćovek i zastao gledajući me iznenaćeno.

Još uvek zureći u vatru moja tetka je rekla:

- Slušaj ti. Kaži ovom posetiocu neka ide. Šta on hoće?

Ćovek me je zbunjeno merio. Postao sam neprijatno svestan svoje greške što sam došao na ovakvo mesto u evropskom odelu. Ćovek me je i dalje gledao sa izvesnim poštovanjem, što je povećavalo moju zbunjenost, i nije proslovio ni reći.

- Mina - rekao sam opet - da li stvarno želiš da odem?

Ona je i dalje ćutala.

- Dobro - rekao sam - idem. Ali ja od sinoć nisam ništa jeo i umirem od gladi.

Pošao sam.

Ne gledajući u nas, moja tetka je rekla:

- Zar ne ćuješ, ti? Nemoj da stojiš i bleneš. Idi i kupi za ćetiri pajse kiselog mleka. I slušaj, ne zaboravi da doneseš šećera.

Ćovek je odmah otišao.

Skinuo sam cipele i seo bez ikakvih formalnosti na gomilu odeće u uglu. Sad sam bio licem okrenut njoj.

- Veruj mi, Mina - rekao sam - nisam ništa jeo od juće.

Najzad se okrenula meni i pogledala me. Šta je krio njen pogled?

- Da li hoćete da jedete u ovoj kući, gospodine?

- Možeš da me zoveš „gospodine” ako hoćeš, ali ja sam gladan. Zašto da ne jedem ovde?

Opet je skrenula pogled. Zatim, uzimajući teški gvozdeni tiganj, okrenula se ćapatijima i užarenom ugljevlju. Ćapati se iznenada

podigne i ona ga okrete, još uvek ćuteći. Onda ostavi tiganj na rešetku.

Bio sam veoma zbunjen jer sam osećao da joj neka sila ne dâ da digne pogled. Šta bih mogao učiniti da ona shvati da sam to ja, Pramod, njen Pramod, što sedi pred njom? „Slušaj, Mina. Pogledaj me. Ovo je Pramod, a ti si Đidi. Sve je isto kao i uvek...”

Najzad sam izustio:

- Mina...

Ona me je čula i ništa više.

- Sigurno si čula da oca više nema. Do kraja je gajio uspomene na tebe. Ko mi je sad ostao? Jedino moja obudovela mati i ti, Mina,

Ona je i dalje sedela daleka i ukočena. Pomišljao sam da sednem na pod pred nju, samo da je nateram da govori. Zašto me tako kažnjava?

- Spremam se za diplomski ispit - nastavio sam. - Sad se vraćam kući iz koledža. Majka vodi pregovore oko moje ženidbe. Slušaš li me? Ona želi da se oženim ove godine, ali ja sam protiv toga. Ne želim da se upetljam u tako nešto pre nego što diplomiram. Misliš li da sam u pravu? U redu, nemoj da odgovaraš ako ne želiš, ali ja moram da te obavestim da sam protiv toga da se baš sad oženim. Ali ko će to da kaže majci? Ona uvek gospodari nama. Ako me natera da se oženim protiv moje volje, kažem ti, Mina, ti ćeš biti kriva. Ja nemam drugog izlaza.

Ugledao sam kako joj se ruke odjednom odvojiše od tiganja, dok se ćapati, ostavljen samom sebi, nadu od vrele pare i svakog trenutka je mogao da izgori.

Na pragu se čuše koraci.

Ona se trže i, pribravši se sa vidnim naporom, nastavi da peče ćapatije kao da se ništa nije dogodilo.

Čovek stavi kiselo mleko i šećer pored nje.

- Idi sad u radnju - reče mu ona. - Dođi kasnije da jedeš.

Pri ovim rečima on se okrete i ode, bacivši na mene brz pogled.

Najzad me Mina pogleda.

- Evo ti! - reče.

- Najpre završi kuvanje, a onda ćemo jesti zajedno.

- Ne, najpre ti jedi.

- Zar nećeš da jedeš sa mnom? - molio sam.

- Ne.
- Kad ćeš jesti?
- Malo posle.
- Šta znači to malo posle? - navaljivao sam. - Hajde pridruži mi se.
- Ješću posle njega.

Nije bilo ništa više da se kaže. Ustao sam, svukao čarape, prebacio svoj kaput preko bambusovog štapa i uzeo tanjir koji mi je pružila. Stajao sam jedan trenutak sa tanjirom u ruci, gledajući gde da sednem.

- Uzmi jednu prostirku i sedi ovde bliže meni.
- Učinio sam kao što mi je rečeno i počeo da jedem.
- Kako je mati? - upita ona.
 - Sasvim dobro.
 - Gde si odseo?
 - Ostavio sam prtljag u staničnoj čekaonici.
 - Znači da si sinoć stigao?
 - Da.
 - Kako si saznao za mene?
 - Pa, nekako.
 - Kad ćeš da ideš?
 - Čim se ti spremiš da pođeš.

Ona uzmače od ovih reči kao od udarca, a lice joj osta bez kapi krvi. Obesila je glavu i ćutala. I ja sam za trenutak ćutao a onda je zapitao:

- Hoćeš li da ideš sa mnom?

Ona uperi u mene težak, staklast pogled i hladno upita:

- Kuda?
- Šta znači to kuda? Kući, razume se.
- Da li je to rekla tvoja mati? - pitala je sa istom hladnom svetlošću u očima.

- Pa zar to ne govorim ja?

Ovaj odgovor kao da joj je skinuo teret sa duše i pogled joj se nekako umekša.

- Najpre se oženi pa ćeš onda imati svoju kuću, i ako tada dođeš i zapitaš me, naći ću vremena da te saslušam.

Naljutio sam se zbog ovoga i rekao sam:

- Zar ja sad nemam kuću?

Gledala me je strpljivo, ne odgovarajući.

- Dakle, ti nećeš da dođeš.

- Možda spremaš diplomski - rekla je blago se smešeći - ali ti treba još mnogo da učiš.

- Možda je tako, a možda i nije! - odgovorio sam vatreno - ali ja ću te odvesti.

- Dobro. Najpre ručaj.

- Shvataš li da je meni skoro dvadeset godina. Ja nisam više dete. Ja sam glava porodice. Tu je mati, to je činjenica, ali ona je moja mati. Kako bih ja mogao da te ostavim ovde?

- Dakle, ti si odlučio... odvešćeš me?

- Svakako! Odvešću te.

Za trenutak nije ništa rekla a onda je počela:

- Vrlo dobro. Sad slušaj malo mene. Neću da idem. Ne mogu da idem. Ti ne shvataš s kim imaš posla. Ja sam pobegla iz muževe kuće. Ja još uvek imam muža, ali me izdržava drugi čovek. Živim s njim. Možda bi želeo da to ne znaš, ali ja ti ne dam. Ako hoćeš, zatvori svoje oči, ali ne možeš da zatvoriš moje. Ovo je greh. Ali kako da napustim čoveka pod čijom sam zaštitom ostavila muža? Zar se on nije žrtvovao za mene? Njegovo sažaljenje me je održalo u životu. Mogla sam da umrem, ali nisam. To bi bilo zlo. A čija pomoć me je zadržala od greha samoubistva? Hoćeš li da kažeš da treba da napustim čoveka koji se brinuo za mene? To ne mogu učiniti. Ja sam grešnica, ali neću još povrh svega da budem nezahvalna. To ne može biti, Pramode. Zašto me svi, jednostavno, ne smatrate mrtvom? Zašto me ne ostaviš na miru?

Ja sam samo slušao. Nikad je ranije nisam čuo da tako govori. Kao da ju je neka nemilosrdna unutrašnja sila nagnala na to - ista sila koja je vezivala njen život za inače mrtvo telo.

Završio sam ručak a ona je završila spremanje ćapatija. Počela je da pere ono malo sudova što je imala.

- Slušaj, nećeš odmah otići, zar ne?

- Ne odmah.

- Onda mi učini jednu uslugu. Radnja je odmah tu, na ulici. Idi i pošalji njega da ruča, a ti pazi na radnju dok se on ne vrati. Onda se vrati da se odmoriš i da otputuješ posle podne, kad ti je pogodno.

Poslušno sam izišao i poslao čoveka da ruča. U radnji sa ugljem nisam mogao da nađem mesto gde bih seo. Bila je samo jedna pohabana prostirka pokrivena debelim slojem ugljene prašine. Nisam mogao da se odlučim da sednem na nju i šetao sam gore-dole ispred radnje.

Bio je to čudan kraj. Činilo se da tu nikad ne sviće, jer je usred dana bilo mračno... kao da je noć. Kako je ovde noću, nisam mogao da zamislim. Prizemne prostorije bile su načičkane jedna do druge kao ćelije; danju su služile kao radnje, a noću za stanovanje. U nekima su se prodavale jeftine namirnice, a u drugima je bilo natrpano pokvareno povrće i sparušeno voće. U jednoj je bila berbernica. U drugoj je sedeo krojač, šijući odeću prema jeftinim američkim žurnalima. Videla se samo uska traka neba, a vreme se računalo prema zvezdama.

Najzad je čovek došao i rekao:

- Ona vas zove.

Pošao sam. Iznenada, on mi dotače ruku i reče:

- Pričekajte malo, molim vas. Samo trenutak.

Rekavši to, ostavi me i ode stazom, da se vrati sa betelovim listom¹ uvijenim u papir.

Pruži mi ga.

- Molim vas uzmite ovo.

Uzeo sam bez reči.

- Duvana?

- Ne, hvala.

Možda je mislio da sam ja samo učtiv. Zavukao je ruku u džep od bluze i izvadio malu kutiju, koju mi ponudi.

- Ovo je benareski duvan, gospodine - rekao je prisnije.

- Ali ja...

- Prava benareska mešavina, gospodine - rekao je i pomenuo cenu.

Ne mogu sad da se setim cene, ali siguran sam da je bio dobrog kvaliteta. Bilo mi je malo neprijatno da odbijem.

- Da, gospodine - zaustih - ja...

Smešio se pomalo pokroviteljski.

Stigli smo do kuće. Ušao sam.

Gomila odeće bila je uklonjena, a Mina je pripremala za mene meku postelju, prostirući čist čaršav preko gomile odeće. Ugledavši

me, rekla je:

- Hodi i odmori se malo.
- Jesi li već ručala?
- Ne, sad ću.
- Onda molim te, ostavi to.
- Odmah ću ja. Ti samo sedi ovde.

Seo sam na čist čaršav. Čušnula mi je dva jastuka i rekla mi da legnem.

- Malo ću se nasloniti - rekao sam.

Bez reči je počela da pere tanjir. Kad je to završila, stavila je na njega nešto hrane i pogledala me.

- Hoćeš li da mi praviš društvo?
- Ti nisi htela da jedeš sa mnom.
- Dakle, nećeš da mi praviš društvo.
- Ostavi to, Mina! Ti tako više voliš!
- Kakva drskost od mene što hoću da jedem s tobom! - rekla je.

Uzela je tanjir i povukla se u ugao.

Čim je bila gotova, počela je da pere lonce.

- Zar to ne može da čeka? - zapitao sam.
- Odmah ću završiti.

Zavalio sam se na jastuk, okrenuo se od nje, opustivši se sasvim, i iznenada zaboravio na budućnost, na činjenicu da ću za kratko vreme morati da odem.

Šta me se ticalo što sutra neće biti kao danas. Šta me se tiče kakvo će biti. Ja sam tu gde sam. Tu pripadam. Sve drugo je nestalo.

Zaboravio sam univerzitet, predstojeću ženidbu, majku, karijeru. Sve to više nije postojalo. Ono što je sad - to je sve. Zašto je potrebna budućnost? Zašto je potrebno vreme? Što je sad, to je sve. Štaviše - dobro je, potpuno je. Ja sam samo u tom sveobuhvatnom okviru.

Kroz dremež sam čuo da pita:

- Jesi li zaspao?

Okrenuo sam se i ugledao je na podu pored mene.

- Bio si zaspao?
- Ne.
- Onda malo odspavaj.
- Zar još nisi završila posao?

- Kakav posao?
- Ako si završila, onda...
- O, ja uvek imam posla! Neka čeka. Ali ti...
- Teto, sedi i ostavi posao danas.
- Već sam gotova i sedim.

Imao sam toliko pitanja da joj postavim. Nisam mogao, ma koliko želeo, da je uopšte ne okrivljujem, ali čak ni tada nisam bio toliko samouveren da je gledam sažaljivo sa nedostižne moralne visine. Njeno držanje bilo je i suviše iskreno da bi to dopuštalo. Počeh vatreno:

- Mina...
- Da? - odgovorila je. - Kaži, zašto si stao?
- Ne razumem - mucao sam. - Ne sviđa mi se ovo mesto.
- Niko ne kaže da je ovde naročito lepo, ali to je ipak mesto, a sama ta činjenica može da znači mnogo. Zašto ne kažeš jasno šta to ne razumeš?

Nije mi se dopao izraz koji je imala kad je to rekla.

- Da li stvarno nameravaš da ostaneš ovde? Dokle?
- Sve što mogu sa sigurnošću reći jeste da sam sad ovde. Kad ne budem ja više u ovoj sobi, biće neko drugi. Ovo mesto neće nikad biti prazno. Nema oskudice u odgovarajućim stanarima. Ali ja osećam da ovde neću dugo ostati.

- Kuda ćeš otići?
- Ko to zna!
- Zašto onda ideš?

Ona se osmehnu.

- Zar misliš da će me ovaj čovek još dugo podnositi? Jednog dana on će otići i ostaviti me. I onda ću i ja morati da napustim ovo mesto.

Sve je to izgovorila sa neprirodnim mirom.

- Šta ćeš onda da radiš?
- Kako mogu sad reći šta ću tada da radim! Nema nikakvog smisla da o tome mislim. Ali jedno znam... - zastala je i pogledala me.
- Šta? - zapitao sam u strahu.
- Možeš biti siguran da neću postati prostitutka.

Zadrhta sam.

- Kako bih mogla da uzmem novac od čoveka kome sam dala svoje telo? To ne mogu da shvatim. Mogu da razumem da moram da dam

telo... to može biti neizbežno. Ali zašto uzeti? Dužnost žene je da daje... njena jedina dužnost. Ona mora da dâ svoje srce. Ona mora da dâ svoje telo. Njeno ispunjenje je u davanju. Ali da prodaje... ne. To je nemoguće. Iako vidim da...

Činilo se da uopšte ne govori meni, nego kao da samu sebe ubeđuje.

- Ne ljuti se na mene, Mina - molio sam. - Ali reci mi, zašto je bilo potrebno da bude ovako? Zašto si ostavila muža?

Pogledala me je mirno i rekla:

- Zašto bih se ljutila na tebe? Zar misliš da bih mogla? Ja nisam ostavila muža... on je ostavio mene. Kako ja to vidim, glavna dužnost žene je njen muž... ona nema sopstvene sudbine. Da li žena treba da ostane na teretu svome mužu kad zna da je on ne želi? On nije mogao da podnese moje prisustvo, zato sam ja primila izgnanstvo. „Ja nisam tvoj muž”, rekao mi je. Kakvo sam ja onda imala pravo da mu se namećem? To nije predodređeno ženi...

- Mina! Šta to govoriš? Kako se sve to dogodilo?

- To hoću da ti ispričam. Posle udaje o svemu sam mnogo razmišljala i nakon toga zaključila da ne smem ništa da sakrijem od njega. Prevara je greh. Što je učinjeno, učinjeno je. Žena mora da izvršava svoje obaveze prema mužu. Njen prvi zadatak je da bude verna. Gde nema poverenja nema ni posvećenja. Pramode, sećaš li se Šilinog brata?

Mogao sam samo da joj odgovorim pogledom.

- On mi je pisao. Nije bilo ništa naročito u pismu. Sve što je rekao bilo je: „Ja sam sad lekar. Nisam se oženio niti nameravam. Tebi, koja si udata, dužnost je da budeš srećna. Ako mogu nešto da učinim za tebe, piši mi i obavesti me.” Ovo pismo me je nateralo na razmišljanje. Morala sam doneti odluku. Napisala sam kratak odgovor da sam mu veoma zahvalna, ali da bih volela da mi više ne piše, i dodala sam da pokušavam da budem srećna. Pre no što sam ga poslala, oba sam pisma pokazala tvome teći. Pošto ih je pročitao, rekao mi je da ne vidi zašto sam mu sve to rekla i zašto sam se, u takvim okolnostima, udala za njega. Malo kasnije nazvao me je droljom niskoga porekla. Nisam protestovala. To je bio početak kraja. On je postajao svakim danom sve ravnodušniji i potpuno me je isključio iz svog života. Nisam mogla da se žalim. Kakvo sam pravo

imala na to? Radila sam u kući naporno i primala kao nagradu hranu koja mi je dolazila do ruku. Čak i tako, shvatila sam, smetala sam mu, i mogla sam da vidim uzroke njegovog nezadovoljstva, tako da sam mu jednog dana rekla da, ako hoće, može da me otera. „Dobro”, rekao je. „Idi! Idi tamo odakle si došla!” Rekla sam mu da, pošto sam ostavila svoju kuću zauvek, mogu da prihvatim njeno gostoprimstvo kao žena svoga muža, a ne kao odbačena. To ne bi bilo pravo. „Učini šta hoćeš”, odgovorio je. „Idi kuda god hoćeš.” „Kuda da idem? Šta da radim - reci mi”, navaljivala sam. „O, idi do đavola! Ne dosađuj mi!” - bilo je sve što mi je rekao. Prošlo je nekoliko dana. Bila sam mu samo teret. Onda je jednog dana došao i počeo da viče: „Idi iz moje kuće, droljo!” Nisam isticala svoje pravo da ga ne poslušam. Odveo me je u neku sobu u istom gradu, ali daleko od njegove kuće, i jednostavno me ostavio tamo sa nešto najpotrebnijih stvari. To je sve što ima da se ispriča.

Prestala je da govori, ali moje oči su još uvek bile prikovane za njeno lice, koje nije pokazivalo ni traga gorčine ili ljutnje.

- Zašto nisi došla k nama? - pitao sam duboko potresen. - Zašto si otišla da živiš sa ovim čovekom, Mina?

- Zar ne razumeš, Pramode? Ja nisam mogla doći k vama. Prvi put kad sam došla sama, videla sam koliko je to bilo pogrešno. Dok žena ima svoje mesto u muževoj kući, dotle ima i svoje mesto u roditeljskoj kući, ali ako prekine sa mužem, ona mora prekinuti veze i sa svojom porodicom.

Zbunjen, još uvek sam je gledao netremice. Njene su me reči pomele i razljutile.

- Kakve to gluposti govoriš! Nije bilo na mestu da dođeš kući, a bilo je u redu da odbegneš sa tuđincem!

- Da, nije bilo na mestu da odem kući, u to sam uverena. A što se tiče „bežanja sa tuđincem”... ne znam. Ali zašto ga nazivaš tuđincem?

- Zašto ga nazivam tuđincem!?

- Da, on nije tuđinac. Zar ja živim sa njim kao sa tuđincem!?

- Je li on onda tvoj muž?

- Muž! Ne bih rekla. Ali, očigledno, ja ne živim zbog sebe, nego da njega zadovoljim i služim.

- Služiš!

- Da. Zašto da ne! Kad sam živela sama u onoj sobi, šta me je sprečilo da umrem? Možeš li da pogodiš? Kakvog je imalo smisla živeti tako? Stalno sam mislila o smrti. Htela sam da umrem. A onda sam se setila da moj život ne pripada meni, da ne mogu da raspolažem njim po svojoj volji i da samo On, koji ga je dao, može i da ga uzme. Da sam umrla od gladi, to ne bi bio greh. Ali da dignem ruku na sebe, nedopustivo je. U takvom stanju provela sam tri dana bez hrane kad je ovaj čovek naišao da se raspita o meni. Da li je bilo čega lošeg u tome što je došao i ponudio mi svoju pomoć? On je, bez sumnje, bio svestan moje lepote, ali da li treba da mu to zamerim? Nije se obazirao na teškoće, okrenuo je leđa svojoj porodici i prijateljima, pretrpeo svakojake uvrede i pretnje - sve zbog mene. Pomagao me je najpre tajno, a onda javno. Tajnost nisam ja htela. A u čemu se sastojala njegova pomoć? Da mi donese ugalj i namirnice i da progovori sa mnom nekoliko ljubaznih reči. Baš u trenutku kad sam svoje misli odvratila od pomisli na smrt i odlučila da nastavim da živim, njegova pomoć se činila kao dar providenja. Kako sam je mogla odbiti? Primila sam je čak sa zahvalnošću. Video si, Pramode, kakav je on čovek. Bio je izvan sebe od požude. Posmatrala sam kako ga obuzima, dok najzad nije prešla u maniju, i meni ga je bilo žao. Ti si još uvek dete, i kako da ti to objasnim. Ne umem da ti opišem kako ga je, jadnika, bila obuzela strast. Zaboravio je na svoju porodicu i posao. Bio je spreman da zbog mene sve ostavi. Zatim, jednog dana, rekao je: „Hajde da odemo zajedno.” U tom trenutku razumna reč delovala bi kao kap hladne vode na rastopljeno gvožđe - samo bi izazvala eksploziju. „Kuda ćemo?” pitala sam jedno stvorenje. „Kuda god ti hoćeš. Najdraža, ti si za mene ceo svet.” Ja nisam imala ni onda, a ni sada nemam iluzija o njegovom „najdraža”. On je bio samo opijen svojom strašću. Ali on toga nije bio svestan. O, kako sam patila! Sumnjam da sam se ikada tako mučila kao tada. Nisam mogla da podnesem misao da prihvatim njegovu „ljubav”. Ali zar nisam bila u neku ruku odgovorna prema njemu. Na izvestan način sam, u tom trenutku, i bila njegov „ceo svet”. Da sam ga izbegavala, on bi učinio nešto nepromišljeno. Ubio bi se ili bi ubio mene ako bi mu se dala prilika. Bilo mi ga je, Pramode, zaista užasno žao. Samo ja to znam. Nisam mu mogla razbiti iluziju da sam njegova i da ga volim. To bi jednostavno bila

svirepost. Dala sam mu nešto nakita i stvari što mi je ostalo - u vrednosti od oko hiljadu rupija - i predložila mu ime ovoga grada. „To je veoma daleko”, rekla sam, „hajdemo tamo.” Možeš li da pogodiš, Pramode, zašto mi je palo na um baš ovo mesto? Zato što je blizu tebe i što bih te jednog dana mogla sresti.

I dalje sam je ukočeno gledao, dok mi je bura protivrečnih osećanja besnela u srcu. Da li da prezrem ovu besramnu ženu ili da padnem pred njom u znak zahvalnosti?

Ona me je, u međuvremenu, i dalje gledala očima punim nesebične ljubavi.

- Međutim, nikad nisam ni sanjala da ćeš me pronaći. Nadala sam se samo da ću moći, kad život postane nepodnošljiv, izdaleka da bacim brz pogled na tebe i da naučim da mi to bude dovoljno. Prezri me ako hoćeš, Pramode, ali ja sam još uvek tvoja tetka Mina.

Ovo su bile muke. Da sam imao snage, pobegao bih iz sobe, ali ja sam i dalje sedeo. Neka neodoljiva težina pritiskala mi je srce.

Nisam mogao dati oduške svome besu gnevnim rečima, niti sam mogao suzama da odam talas ljubavi koji se u meni podigao.

- Pramode, ti vidiš moje stanje. To je *njegovo* dete.

Okrenuo sam se od hladnog upornog pogleda koji je pratio ove reči i zagnjurio lice u jastuk.

- Ti se stidiš umesto mene. Da, to i jeste nešto zbog čega se treba stideti. Ipak, znam da ga već zamaram i da počinje da misli na svoju porodicu. Znala sam da će doći vreme da se vrati njima, a mene da ostavi, znala sam to čak i onda kad je bio spreman da napusti sve zbog mene. Znala sam da će se njegova neobuzdana strast, pre ili posle, pretvoriti u isto tako jaku ravnodušnost. Zato sam i pošla sa njim. Uzmicanje je već počelo. Došlo je vreme i da ode. O njegovoj porodici nema ko da se brine. A za mene nema tamo mesta. Ja želim da me se on zasiti. Znam da nosim dete, ali čak ni u takvim okolnostima ne treba biti sebičan. Vraćiću ga njegovoj porodici. Najzad dolazi pameti. Sad, kad je zanos prošao, urazumiće se. Shvatio je da mu ja nisam „ceo svet”, nego - bedna preljubnica.

Sve sam saslušao lica sakrivenog u jastuk. Nikad nisam bio u takvom košmaru, a napor da kontrolišem svoja osećanja uvećavao je moje patnje. Toliko mi je bilo teško da su mi oči ostale suve.

- Kažem ti, za mesec-dva... on će otići i ostaviti me bez prebijene pare. On zna šta znači novac na ovome svetu i da će mu sedam ili osam stotina preostalih rupija biti jednog dana dobrodošle. On zna i to da novac ne treba ostavljati osramoćenoj ženi... ona se uvek može pobrinuti za sebe. Ja to sve jasno vidim, i neću da patim zato što to vidim. Ali šta će biti sa još nerođenim detetom?

Rekavši ovo, duboko je uzdahnula.

- Samo bog zna šta će biti. Ja nemam drugog pribežišta. Ali bog je sveznajuć i svemoćan. Zašto bi čoveku i bila potrebna neka druga pomoć!

Ćutala je neko vreme, dok sam ja još uvek držao glavu zagnjurenju u jastuk. Onda je opet počela.

- Zato ja tvrdim, Pramode, da sve dok je sa mnom, on nije tuđinac. Sve što imam, njegovo je. Služeći ga, ja ne smem da zanemarujem svoje obaveze. Takva je dužnost žene.

Posle ovih reči nastala je turobna tišina. Oboje smo ćutali. Sve je bilo tiho; kao da je vreme stalo a život se sledio kao nepokretna statua. U toj pustoši se čak i šum našeg disanja činio nametljiv. To je dugo potrajalo. Kao da se led stvrdnjavao. Skoro sam ga čuo kako krcka, kad ga najzad moja tetka probi.

- Pramode - reče - sigurna sam da nisi spavao. Bog zna kakve sam sve gluposti napričala. Možda ih uopšte nije trebalo izreći. Ali ti si jedina osoba na svetu koju ne mogu da isključim iz svog života. Sad treba da se odmoriš. Odspavaj malo dok ja odem da pogledam jedno od susedove dece.

Nisam se pomakao.

Ona je izišla.

VI

Nikako nisam mogao da zaspim. Postajao sam sve uznemireniji. Kako da primim ispovest koju sam tek čuo. Kako da je sagledam. To je bilo nepodnošljivo. Jedinu odgovor je da pobegnem u svoj svet,

gde su vrednosti utvrđene a putevi jasno obeleženi, gde je samoistraživanje i ispitivanje srca suvišna i sumnjiva drskost.

Šta da učinim sa Minom? Šta da učinim od sebe čekajući tu u njenoj sobi? Ovde kao da su sve vrednosti izvrnute. Ovde je žena koja je napustila muža da bi živela u kalu, govoreći u isto vreme o poštenju i dužnostima žene, dok je jedan inteligentan i obrazovan mladić sluša ne samo bez prezira nego čak sa otvorenim saosećanjem. To je neshvatljivo.

„To je sasvim pogrešno”, govorio sam sebi. „Moram otići. Ne smem ostati ni minuta više. Iz onoga što sam video i čuo sasvim je jasno da ona nema nameru da se vrati i da nema načina da je na to primoram. Čini mi se da ja zaista ne mogu ništa da učinim. Ona ne dopušta. Ona je luda! Kako da joj pomognem, kad njoj pomoć nije potrebna! Štaviše, da li sam ja baš siguran da je njoj, a ne meni, potrebna pomoć?” Ova nesigurnost dovodila me je do izbezumljenosti. Mlad, ambiciozan student, pun samopouzdanja i samosvesti, nije mogao dopustiti da može biti istine i veličine u onome što on smatra niskim. Video sam, u panici, da se zgrada čitavog mog sveta ljulja.

Iznenada se digoh, savih prostirke od kojih mi je bila namestila ležaj i vratih ih na gomilu. Osvrtoh se po sobi. Da li ima još nešto što bih mogao da pospremim. Ne. Cela soba bila je u savršenom redu. Ali ja sam morao nešto da radim. Nisam mogao jednostavno da se izvučem ne davši oduške nemiru koji je ključao u meni. Dohvatih krpu i počeh da brišem besprekorno čist pod.

Pre no što sam dovršio ovaj posao koji sam sam sebi odredio, moja tetka se vrati. Postiđen što me je tako zatekla, bacih krpu i stajao sam sa uvređenim izgledom nevinog čoveka koga su nepravedno optužili.

- Pramode! Šta je tebi? Zar tako brzo odlaziš? Zar nisi nimalo spavao?

- Da, moram da idem.

- Možda moraš. Ali soba ne izgleda kao da joj je potrebno čišćenje. I zašto moraš da ideš baš sad?

- Mati mi je javila da dođem ranije kući. Zar ti nisam rekao da se vode pregovori za moju ženidbu? Eto... zato moram da idem.

- Tvoju ženidbu?

- Zar ti nisam...
 - Nisam to čula. Dakle, oni govore o tvojoj ženidbi. I ja sam želela da budem na tvome venčanju...
 - Zašto kažeš „želela”? Ti ćeš biti tamo.
- Odjednom, skunjeno, ona reče:
- Zaista! Zar se nisam ovenčala slavom! Ali, reci mi, da li je sve konačno uređeno?
 - Kako može biti uređeno bez mene? A ja ne želim još da se ženim. Ona me prekide.
 - Kad treba da pođeš? Odmah? Kad ti polazi voz?
 - Mina, zar zaista nećeš doći na moje venčanje?
 - Kako mogu?
 - U čemu je teškoća? Ti možeš doći baš kao i svako drugi. Ne dajem ništa na to šta svet misli.
 - Možda ti možeš sebi dozvoliti da se ne obazireš na to, ali kako mogu ja? Ja ne želim da nanosim štete društvu. U njegovom okviru pojedinci treba da se razvijaju ili da budu uništeni. Neki će biti slomljeni. Međutim, društvo mora ići napred. Sve što mogu da učinim jeste da budem slomljena, ali čak i sad, kad sam izbačena iz njega, molim se za njegovo dobro. Ko bi sanjao da ću ja, u vreme tvog venčanja, biti parija! Ali to zaista nije važno.
- Bio sam seo na gomilu odeće. Odgovarao sam odatle.
- Da li to takođe znači da ja moram da se uklonim?
- Odgovorila je mimo.
- Da, i to. Ali taj imperativ „moram” često biva poništen nužnošću nečeg sasvim nepotrebnog... kao što je tvoj dolazak ovamo. Bilo je sasvim nepotrebno... zar ne?... pa ipak te ništa nije moglo zadržati i ti si došao. Slično...
- Prekinuo sam je:
- Neću više doći.
 - Da, ne treba da dolaziš. Htela sam i ja to da ti kažem. Oni koji pripadaju društvu moraju ga i podržavati. To je njihova dužnost. Jedino oni koji su odbačeni i koji više vole da budu odbačeni izuzimaju se od te dužnosti. Jedino oni imaju privilegiju da prave eksperimente sa životom. Istina zahteva ove eksperimente, Pramode, ali njih treba da vrše oni i na onima koji više nemaju neke društvene vrednosti.

Ja, student, nisam shvatio značenje ovih reči. Danas ih se sećam i razumem ih. Shvatio sam da sopstvene patnje mogu da pouče o onome što se ne može naći u zapisima. Kako drukčije da se objasni njeno potpuno poimanje duboke istine, koje je izrazila tako jednostavno i prirodno?

- Nećeš me više ovde videti, Mina. Došao sam u nameri da pomognem, ali sad vidim da nikom nije potrebna moja pomoć. U redu, neću se više nikad vratiti!

Sad se čudim kako sam mogao da kažem nešto tako jadno. Dobro se sećam njenog odgovora.

- Pramode, da li ti misliš da meni nije potrebna pomoć? A ako mi je potrebna, zašto bih je odbila od tebe, moje jedino moguće podrške? Ali zar nije tačno da ono što ti smatraš „pomoću” jeste vraćanje moga ugleda? Dragi moj, u tom slučaju bolje je da me ostaviš na miru. Takve ambicije nemam. Pomoć koja je meni potrebna jeste snaga... da ostanem čitava pod šibom ugnjetača i da *uzmem* na sebe teret njegovog greha zajedno sa svojim, moleći se za oproštenje grehova celoga sveta. Šta će meni ugled? Ja moram naći utehu u ma čemu što dođe.

Nisam je tada razumeo. Tiho sam je upitao:

- Onda, da idem?

- Kako hoćeš. I bog te blagoslovio.

Skupio sam hrabrost da rekнем:

- Piši ako ti nešto zatreba.

- Pisaću - odgovorila je smešeći se.

Navukao sam kaput i stajao sam sa šeširom u ruci, spreman da izađem, a ipak razdiran unutrašnjom borbom.

Da li da se sagnem i da joj dodirnem stopala? Da, treba to da učinim. Ipak nisam mogao da se odlučim. Najzad, pogledajući na časovnik kao da nemam vremena, lako se poklonih.

- Onda, zbogom Mina.

- Bog te blagoslovio, dragi moj.

Bojažljiva ljubav kojom je zazvučao njen blagoslov naterala me je da izletim što sam brže mogao. Kao da se plašim da bi me neko mogao ščepati i zadržati. Brzim koracima uputio sam se železničkoj stanici.

Kad sam prolazio pored prodavnice uglja, bacio sam brz pogled i ugledao ugljara kako meri svoju robu nekom kupcu podešavajući podignutom rukom vagu. Pošto nisam želeo da me ugleda, prikovao sam pogled za zemlju i žurio sve dalje i dalje.

VII

Kad sam stigao kući, mati me zapita:

- Gde si bio? Satiš mi je rekao da je trebalo juče da dođeš.

Rekoh joj da sam se zaustavio na putu da potražim Minu i spomenuh ime grada.

- Koga! - uzviknu kao da ju je ujeo škorpion.

- Minu. Sad se vraćam od nje.

- Šta?

- Majko, zar ona ne bi mogla doći k nama?

- Slušaj me, Pramode - uzviknula je strogo - ti više nemaš tetku.

Više nikad nemoj da pominješ njeno ime u mom prisustvu.

- Majko draga, saslušaj me. Ne mogu da je zaboravim.

- Čini što hoćeš, ali pazi da sa mnom više nikad ne govoriš o njoj. Užasne li žene!

Nisam shvatio kako ju je duboko kosnula sudbina moje tetke i da joj i samo spominjanje njenog imena pričinjava bol. Nešto od tog bola osećalo se u njenom glasu, ali ja to tada nisam razumeo i zato sam se osetio kao tuđin.

Nepotrebno je i da kažem da nisam mogao pristati na predloženu ženidbu. To je uvredilo majku, ali ja tu nisam mogao ništa učiniti.

Pošto sam video da svako živi samo za sebe, osećao sam potrebu da budem nezavisan. U tom slučaju porodica bi bila samo smetnja.

Život je tekao dalje.

Diplomski ispit se približavao i ja sam imao nameru da ga sjajno položim. Nisam hteo dopustiti da mi uspomena na tetku prodre dublje u svest. Kakva korist od toga? To bi samo izazvalo nova uznemirenja! Ali ona je ipak prodrla dovoljno duboko da mi je svet u kome sam živio činila beznačajnim i praznim. Sreća je izgledala kao

neki dodatak - bitna je bila patnja. Ambicije koje su nekad osvetljavale moj put sada kao da su izgubile sjaj, a duh takmičenja, umesto da bude pokretačka snaga moga života, činio mi se kao nešto banalno i smešno. Ipak nisam mogao da se prepustim da besciljno plovim, kao prazan čamac, po okeanu razmišljanja.

Šta se moglo tamo dogoditi? - pitao sam se. Pretpostavljam da ju je onaj čovek napustio. Kakve li su posledice? O - neka stvari idu svojim tokom. Šta ja tu mogu da učinim? Kakvu ulogu mogu ja da imam u svemu tome?

Postepeno se stvorila neka vrsta čvora u mojoj duši. Nije mogao da se razveže. Nije mogao da iščezne sam od sebe, a najmanji dodir ga je još više mrsio i stezao. Želeo sam da se nešto prelomno dogodi, jer je nešto negde u osnovi bilo pogrešno - u stvaranju, u društvu, i u načinu kako je moj život ustrojen. Čitavo postojanje je bilo nelogično; nedostajala mu je kohezija i kontinuitet. Nije imalo značenja. Nešto je trebalo u tom pogledu da se učini, ali šta i ko to da učini?

To je bila zagonetka koju sam hteo da odgonetnem - ali ona mi je izmicala. Ispunjavallo me je osećanje sapatosti. Imao sam malo vremena za prijatelje i prilično sam bio sam. Počeli su da me ismejavaju. Ali sve to nije uticalo na mene. Još uvek sam, mehanički, shvatao da moram, kao osnovni korak u svom razvitku, da iziđem na ispit i da ga odlično položim; međutim, nisam više osećao potrebu za društvom. Nedostatak prijatelja, zabave i sporta nije predstavljao neku osetniju prazninu u mom životu. Nije to bilo ono što mi je bitno nedostajalo. U takvom duševnom stanju sam jednog dana otišao iz koledža i sišao na istoj železničkoj stanici da potražim tetku.

Radnje sa ugljem nije više bilo. Prostorije su zauzeli neki novi ljudi, koji mi nisu mogli reći ništa korisno. Kazali su mi da je ugljar koji je ranije držao radnju odavno otišao pošto je žestoko istukao ženu sa kojom je živeo. Što se tiče žene, o njoj niko ništa nije znao. Najviše što sam mogao doznati bilo je to da je ona ostala još oko mesec dana posle njegovog odlaska i izdržavala se krpiljenjem odeće. Bila je dobra duša, tešila je nesrećne, poučavala decu i uvek bila spremna da pomogne drugom.

Kuda je otišla, niko nije znao.

Daljim upornim ispitivanjem doznao sam da je bila pred porođajem i da je govorila da će otići u bolnicu.

Obišao sam bolnicu. Da, neka žena po imenu Mrinal primljena je u misionarsku bolnicu pre pet meseci. Rodila je devojčicu. Četiri dana posle rođenja dete je dobilo velike boginje. Sestre se nisu mogle setiti svih pojedinosti, pošto je ona bila u opštem odeljenju. Njena devojčica sigurno je prebolela boginje posle dve nedelje, jer nije bilo više podataka.

- Kuda je otišla?

Kad sam postavio ovo pitanje, lekarka me je pogledala i zapitala:

- Da li vi stvarno mislite da vam mi možemo odgovoriti na to pitanje?

- Mislim da je to moguće - odgovorio sam.

- Vi me iznenađujete.

- Dakle, vidite, ona je možda htela da preda dete misiji?

- O, da, sećam se sad dobro. U kome to mesecu beše? U septembru. Naravno. Mora da je to bio taj slučaj. Koliko ona ima godina?

- Oko dvadeset pet.

- Tako je. Belog lica?

- Da. Njeno lice je belo.

- Jeste, to je taj slučaj. Htela je da se zaposli ovde i prijavila se za bolničarku. Znala je engleski, zar ne? Sad se sećam, bila je dobra devojka. Savetovali smo je da dete preda misiji i da se zakaluđeri. Pod tim uslovom mogla je ostati ovde i postati babica. Međutim, ona nije pristala. Znate, to je teško sa Indusima. Poznajete li je vi lično? Morate joj objasniti celu stvar. Isus je božji sin, spasilac čovečanstva. Mora verovati u njega. Zar se ne slažete? Nadam se da me razumete. U svakom slučaju, objasnite joj to.

- Šta se dalje desilo? Da li je onda otišla?

- Da, otišla je odavde. U stvari, ja vam ne mogu dati više nikakva obaveštenja.

Ispiti su se približavali. Nisam mogao duže ostati da bih pratio njen trag i zato sam se vratio.

Ozbiljno sam se posvetio učenju. Ipak sam pokatkad nalazio vremena da razmišljam o tome kako je čudno da je osoba koja mi je bila tako bliska u detinjstvu sada tako daleko. Kako me je duboko volela - a sada me možda izbegava. Kakve su to lažne razlike koje

razdvajaju ljude i mute ljubav među njima? Zar nam je razum dat da nas razdvaja, a ne da nas spaja?

Pregovori za moju ženidbu opet započеше. Porodica moje buduće mlade, po mišljenju moje majke, savršena je u svakom pogledu - položaj, odgoj i bogatstvo. A što se tiče devojke, ona je lepa, skromna i obrazovana. Ostalo je samo da im odem u posetu na nekoliko dana da bismo se mogli upoznati.

Odlagao sam to neko vreme jer me je moje jako poznavanje sebe činilo sramežljivim. Nisam bio svestan nijedne vrline koja bi mi se mogla pripisati, i mada su mi se neki divili, ja iskreno nisam mogao da nađem u sebi nijednu osobinu koja bi objasnila njihovo divljenje. Samoposmatranje me je dovodilo do skromnijih zaključaka.

Najzad više nisam mogao da odlažem i otišao sam da posetim svoga tasta, koji je bio lekar. I igrom sudbine tamo sam sreo svoju tetku! Video sam da je žena koja poučava lekarevu decu niko drugi nego ona. Nisam rekao ništa, ali sam bio nespokojan izvesno vreme i bilo mi je nemoguće da se prirodno ponašam.

Devojci sam se dopao, koliko sam mogao da ocenim, a sa moje strane se nikakva zamerka na njen račun nije mogla ni zamisliti. Čim sam je ugledao, izgubio sam moć da kritikujem. Njena ljupkost bila je više nego ljudska, čim sam ugledao Radžnandini - to je bilo njeno ime - doneo sam odluku.

Ali moja zbunjenost zavezala mi je jezik. Prezirao sam sebe zbog nespretnosti, i ovo osećanje nezadovoljstva moralo se videti na neki način, jer je njena porodica, čini se, dobila utisak da nisam sasvim zadovoljan njome. Nepotrebno je da kažem da sam iskoristio prvu priliku da ih uverim u suprotno. Neposredan rezultat bila je ogromna pažnja koju su ulagali da bih se ja prijatno osećao. Devojčina mati je sve vreme skoro igrala oko mene. U toku razgovora sa njom upitao sam uzgred:

- Da li vaša deca idu u školu ili ih učite kod kuće?

- Idu u školu - odgovorila je - ali znate kakve su ove škole. Deca prosto podivljaju. Zato sam uzela jednu učiteljicu i jednog učitelja koji dolaze svaki dan. To znači da moram da plaćam za njihovo školovanje još trideset rupija pored školarine. Zato...

- Je li učiteljica sposobna?

- Da, ona je izvanredno stvorenje, skromna, vesela i dobra učiteljica.

- Da li je deca vole?

- Da. Veoma! Mada je kod nas svega nekoliko meseci, mnogo nam je koristila.

- Pretpostavljam da je to učiteljica u nekoj ovdašnjoj školi?

- Da, teško bi mogla živeti od osam do deset rupija mesečno, koliko ćemo joj mi plaćati... još ništa nije utvrđeno. Ali mada je siromašna, i to smatra velikom pomoći. Da je pozovem?

- Ne, ne - uznemirio sam se. - Nema potrebe da joj dosađujemo.

- To ne bi bilo ništa neobično. Često je pozivam. Ona je sasvim sama, tako da joj je to kao neka zabava, a za nas pravi blagoslov. Ona je dobra devojka i ne smatra to uvredljivim.

- Izgleda da se ona ovde oseća sasvim kao kod kuće.

- Da, uvek je tu. Mnogo je zainteresovana za svadbu. Sirotica. Suđeno joj je da ne poznaje domaću sreću. Jedva je čekala da vas upozna. Ne znam zašto je tako brzo otišla. Mora da ima neka posla, jer je bila vrlo nestrpljiva da vas vidi.

- Da mene vidi?

- Da, iako je svi mi volimo, Radžnandini je za nju naročito vezana. Baš ću je pozvati. Zašto da se ne upoznate i malo ne porazgovarate?

- Ne, zaista nema potrebe - prekinuo sam je brzo.

Nisam više hteo da razgovaram o tome, ali je ona bila uporna žena.

- Poslaću Bitana da je dovede.

- Ne. Ostavite je na miru - usplahireno sam se protivio. - Zašto da joj stvaramo nepotrebne neprilike?

- Neprilike! Nju, jadnicu, niko nikud ne poziva.

- Zašto? - upitao sam, pokušavajući da to izgleda nemarno.

- Ona je udovica iz daleka kraja i nema ovde nikakvih rođaka.

- Pretpostavljam da stanuje blizu.

- Oko tri minuta hoda odavde. Da je...

- O, nemojte se truditi. Stvarno nema potrebe da je zovete.

- Onda neka bude tako. Možda ste u pravu. Možda bismo je uznemirili. U redu - vi treba sada da se odmorite.

Nisam osećao potrebu za odmorom, ali sam joj bio zahvalan što me je baš u ovom trenutku ostavila samog.

Iste večeri pronašao sam put do skromnih školskih zgrada gde je stanovala moja tetka

Zatekao sam je kako veze.

Čim me je ugledala, pozvala me je unutra i, dižući se sa stolice, pružila ju je meni da sednem.

Neko vreme sam je samo posmatrao i za to vreme smo oboje ćutali.

Bila je umotana u jednostavan beli sari bez ukrasa, kose prikupljene u punđu. Skladna i vitka. Najupadljiviji od svega bio je pogled tihe dobrote koja je zračila iz njenih očiju - pogled onoga koji je stekao mir, jer su patnje smekšale, umesto da ogorče dušu.

- Išao sam tamo - počeh.

- Znala sam - odgovorila je meko.

- Išao sam i u bolnicu. Zašto mi nisi pisala i obavestila me?

- O čemu da ti pišem?

- Gde je dete?

- Ono je mrtvo.

- Mrtvo! Kako se to dogodilo?

- Umrlo je kad mu je bilo deset meseci, od bolesti a delimično i od gladovanja.

Slušao sam pažljivo, a onda nastavih:

- Ljudi iz misije hteli su da ga uzmu, zar ne? Zašto im ga nisi dala?

Odgovorila je veoma lagano:

- Pogrešila sam, ali pre svega sam pogrešila što sam postala mati.

- Kako si došla ovamo?

- Tako. Dogodilo se.

Nisam imao ništa više da je pitam.

Očigledno da čak ni sad nije imala želje za sređenim životom. Kao da je došla do saznanja da je stvorena da prima udarce sudbine, i pošto je to bio njen udes, ona ga je primala s mirom, tiho, kao svoje ispunjenje.

- Šta sad, Mina?

- Šta sad! Sad ćeš ti da se ženiš.

- Da, tako je. Jesi li unapred znala da sam ja budući mladoženja?

- Ne, nisam. Znala sam samo da će Radžnandini da se uda. Kako bih ostala ovde da sam znala da si ti u pitanju?

- Zašto ne?

- Ja sam ptica zloslutnica, dragi moj. Čak i sad razmišljam da li bi bilo bolje da odem. Ali čuj, ovde ne smeš ništa nepromišljeno učiniti. I nemoj više da me posećuješ. Ovde sam ja ipak stranac, žena o kojoj se ništa ne zna. I slušaj me, moraš ovu svadbu sada konačno ugovoriti. Devojka je lepa i dobrog je karaktera.

- Dakle, ti se slažeš? - upitao sam je kratko.

- Da, sasvim.

- U redu, onda ću to svršiti, mada do sada nisam bio sasvim rešen. Ali odlučio sam da svima otvoreno kažem da si moja tetka.

Zatvorila je uši rukama i rekla:

- Ne, ne, nikako, dragi Pramode!

- Ne sme biti prevare - rekao sam - naročito kad je brak u pitanju. Ne može se doživotna veza zasnivati na laži.

- Laž, ako baš hoćeš, jeste u mom pravu na rodbinsku vezu. Jer šta sam ti ja sad? Nekad sam ti bila tetka, ali sam tu rodbinsku vezu najpre pokvarila svojom pogreškom, a onda sam je odbacila. I sad ti iskopavaš leš koji se raspao i ponašaš se kao da je živ - eto to je laž. Ostavi me, kažem ti! Prepusti me mojoj sudbini! Odlazi! Ne smeš ostati ovde ni trenutka više. Nije pristojno za tebe da se ovde zadržavaš sa mnom.

I ja sâm pribojavao sam se potajno da ostanem duže. - Šta će svet pomisliti?

Često se sada pitam zašto se ne držimo pravog puta umesto što pokušavamo da idemo najkrivudavijim stazama zbog glupog straha: šta će svet misliti?

Svako može da brblja koliko mu drago. Tuđe jezike ne možeš sprečiti da brbljaju. Pa, ipak, kako čovek lako pristaje da ga oni sputaju u ropstvo koje razara dušu i guši našu unutaraju istinu!

Cela sledeća dva dana proveo sam sa doktorovom porodicom. Moja bliskost sa učiteljicom bila je primećena, ali nije izazvala nikakve primedbe. U stvari, to je bilo svima drago jer su je voleli. Vreme je prošlo u zabavi i smehu. Moja zabrinutost za tetku se smanjila. Bila je u dobrim rukama i u stanju da se sama izdržava, a to je sve bilo utešno. Postao sam veliki ljubimac dece, a braća i sestre moje buduće žene obraćali su mi se kao da je predstojeće srodstvo već gotova stvar. U jednoj ili dve prilike kad smo se našli

sami Radžnandini je pocrvenela i pobegla. Veridba je obavljena i ja sam darivan kokosovim orahom i srebrnim novčićima.

I pored svega toga sumnja je obavijala moju dušu i sprečavala me da slobodno učestvujem u slavlju. Pomisao da nešto krijem bila je stalni prekor koji me je sve više pritiskivao što se čas moga odlaska približavao.

Najzad sam, odlučno, obavestio tasta da je učiteljica moja tetka.

Doktor je vest primio mirno i pokazao samo blago iznenađenje.

Ispričao sam mu sve, i rekao da treba da razmotri celu stvar sa veridbom u svetlosti činjenice da se ja ove rođачke veze ne odričem niti imam nameru da to učinim.

Doktor me je radoznalo posmatrao.

- Sve je u najboljem redu - rekao je. - Šta to mari! Nema šta ponovo da se razmatra. Ja imam vas... to je dovoljno.

Otputovao sam u sjajnom raspoloženju, žaleći jedino zbog nepotrebne duševne borbe koja je poremetila moj boravak. Vrhunac radosti bio je sastanak sa Radžnandini, na kome mi se ona zaklela na vernost.

Međutim, čovek snuje a bog određuje.

Odnosi su postali zategnuti i uprkos svim mojim naporima veridba je najzad bila raskinuta. Radžnandinina mati, koju je podržavala sva njena rodbina, bila je odlučno protiv tog braka. Doktoru je bilo žao zbog raskida i ja sam s njim ostao u prijateljskim odnosima. U svojim pismima uvek mi se obraćao kao sinu, izražavajući da je veoma nezadovoljan mužem koga su naknadno izabrali, a i ja sam čuo da brak nije srećan. Međutim, on nije mogao da savlada otpor svoje žene i rodbine.

Stvar se na tome nije završila.

Mina je otpuštena i čak joj nije bilo dozvoljeno da ostane ni u školi.

Kad sam to čuo, strahovito sam se zabrinuo. Pošto nisam mogao tamo lično da odem, poslao sam pismo a zatim telegram. Ali odgovara nije bilo. Sve što sam mogao da saznam bilo je da je moja tetka otputovala. Nisam mogao da doznam kuda je otišla. Nije imala svoju kuću da tamo ode, pa joj je ceo svet stajao na raspolaganju.

VIII

Rekao sam dovoljno i došlo je vreme da završim. Život je priča, a pošto je to tako, i Minin život ima prirodan završetak, posle koga se ne može više ništa reći. Događaji dolaze i odlaze, a čovek živi i umire. Sa kakvim oduševljenjem počinjemo život, a sa kakvim razočaranjem, očajanjem i bez ikakvih iluzija dospevamo do njegovog kraja. Život je prizor koji me zbunjuje. Ne mogu da pročitam značenje u njegovoj zamršenoj slici, niti da nađem kraja njegovoj zagonetnosti.

Život... more, sa decom koja se igraju na obali.

Plijuskanje i klobuci površine zadovoljavaju većinu koja gazi po peni njegove istrošene moći i nalazi u tome dovoljno hrane za svoj ponos: što bismo se nadmetali sa plahim duhovima koji se usuđuju da prodru u dubine? Talasi privlače, ali njihov osmeh je samo mamac koji treba da zavede: more je beskrajno i usamljeno. Plavo prostranstvo bez središta, plava zagonetka bez rešenja: putovanje bez mape, koje ne vodi u nebesa. Jedino plava linija tame gde se voda i nebo sastaju, linija horizonta koji počinje tamo gde se domašaj vizije završava.

Deco, čuvajte se! Tamo dalje je samo nedokučiva tišina koja raste - zastrašujuća tišina koja zaustavlja krik u ljudskom grlu, tako da niko ne može čak ni da zavapi.

Površina je dovoljno dobra. Daje osnovu u koju možemo čvrsto ukopati naša stopala: oni koje volimo tu su blizu i možemo im se obratiti u nevolji, a zapenušanost i ustalasanost života su takođe tu - pogled na beskrajnost prostora i dubinu, koji su izvan domašaja.

Taj pogled smiruje. Sam pogled je dovoljan; a zatim, naš jednoliki krug postojanja i prepiranja i mirenja - to je jedini put. To je život...

Ali to nije bio put moje tetke.

Čak dok izvodim ovu metaforu o životu, mogu jasno da je zamislim kako se otiskuje na beskrajno more, nestrpljiva zbog uzdržavanja, nezastrašena saznanjem da na putu neće biti neba gde bi se umoran duh mogao odmoriti i osvežiti.

- Vрати se, Mina! Vрати se na čvrsto tlo gde su sigurnost i počinak i gde ja čekam da te pozdravim, ja, tvoj Pramod, koga ti voliš! Vрати se!
- zovem je.

Talasi je snažno bacaju, a ona se bori da se održi: tamo napolju i najspretniji propadaju, a ona nije spretna. Ipak, preko vode dopire njen jedva čujni odgovor:

- Ne, Pramode, nema povratka na obalu koju sam ostavila, iako nisam zaboravila tvoju ljubav. Ovde nema odmora i čovek se mora boriti, pa ako neko i ne uspe i potone, šta onda! Dole su večite dubine gde ima mira i mesta za sve. Ne prezirem ljubav, Pramode, ali ko je osetio dubine ne može da se liši radosti koju izaziva ispitivanje njihovo...

- Onda odlazi! - vičem gnevno. - Neću da te vidim!

Preko talasa dolazi blagi odgovor:

- Da, najbolje je da okreneš pogled od mene, jer će inače i tebe ljubav izmamiti iz tvoga ležišta.

- Idi i udavi se! - urlam.

- Ne pre nagluj, Pramode, ima još mnogo udaraca i opasnosti sa kojima se treba suočiti. Moja ljubav čini me srećnom, pošto si bar ti pošteđen od njih. Oprosti mi, Pramode, otvoreno more je moje.

Ali to je uzaludno! Gde nema primera, metafora ne može da pruži značenje. Ja sam zbunjen...

Kad sam je poslednji put sreo, već sam bio advokat. Njeno stanje bilo je žalosno. Ležala je bolesna u nekom sobičku bez lekova i hrane. Neki od njenih suseda hteli su i bili spremni da joj pomognu, ali su pripadali klasi koja saosećanje ne može da pretvori u novac.

Nisam ja tražio sastanak. Ona mi je pisala. Nešto malo pre toga umrla je moja mati. Mina je baš to bila saznala i odmah mi je pisala. Sačuvao sam to pismo i često ga čitam i čitam, i dok razmišljam nad njim, mislim... ali šta mari šta ja mislim!

Evo pisma:

„Mati je veliki blagoslov, Pramode. Ja sam rođena na nesreću i smetnju, ali čak i sad muči me misao što ne mogu da se odužim onoj koja je sada otišla. Nadala sam se da ću jednog dana moći da tražim oproštaj kraj njenih stopala. Ali to se nije dogodilo. Zato samo sebe mogu da okrivljujem.

Primetićeš, Pramode, da sam na početku stavila svoju adresu da se ne bi ljutio na mene. Znam da želiš da me vidiš. Sigurno si mi i pisao na staru adresu - posle onih pisama i telegrama. Nije trebalo da ih šalješ - kakva korist od toga! To je, međutim, stara priča. U stvari, ja sam sama stara priča, mada je život teško iskušenje bez kraja.

Možeš doći ako ti se dolazi, ali dođi bez ikakvih nada ili iluzija o meni. Svet u kome živim je društveni šljam. I teško bi iko dokazao da taj svet zaslužuje što bolje. Ipak, u pitanju su ljudi. I bačena među njih, ja vidim, sve jasnije i jasnije, čistotu njihove čovečnosti: na toj čovečnosti, ma kako ona nesigurna i slabašna bila pokatkad, ja zasnivam svoju nadu i veru. Mnogo sam se potucala i došla do saznanja da jedino što je u suštini vredno jeste saosećanje poniženih i odbačenih. Nemam iluzija - samo prihvatam pouku iz svog iskustva kad kažem da čak kroz ovu šljaku ljudskoga treba vrlo duboko kopati da se pronađu naslage skupocene rude - svakako ćeš je naći ovde. Zbog toga mogu sada da verujem da je bog u svemu, i ne želim da promenim svoje mesto. I zaista - zašto bih! Njegova je darežljivost sveobuhvatna.

„Ali kakvo je dobro od toga što ti ostaješ tamo?” kao da čujem tvoje protivljenje.

Mnogo je dobra - budi uveren. Ovde nema pozivanja na to da treba biti pun vrlina; dobrotu nije merilo vrednosti; zaista, ovde zlo kao da je jedina pozitivna vrednost. Vrlina nije na ceni, a nagrada se dobija za zlo. To je zastrašujuće stanje stvari, znam. Ipak, zar nije istina da je ovo jedini nepogrešivi ispit karaktera - da on preživi čak i onda kad nije preimućstvo, već obaveza koja muči?

Mi smo navikli da mislimo o „zlatu” i „mesingu” i da im pripisujemo vrednosti po hijerarhiji. Tako postaje pozlata - tako lažno pokušava da se predstavi kao pravo. Ali na ovoj izopačenoj pijaci zlato se ne traži a mesing se ne prezire.

Ti bi mogao pomisliti da to obara sve vrednosti, ali meni se čini da je tu, u stvari, pravo merilo: otkriva dobrotu koja je to ne zbog nekog preimućstva, već što ne može biti drukčija - a to je jedina istinska vrlina.

Jedino ono što je stvarno i životno može da opstane ovde - konvencionalni moral nestaje pod sažičućim prezirom ovog sveta.

Civilizacija - kultura - pristojnost, ovi učtivi mitovi gube svako značenje. Zver vlada, neukročena i bestidna, i obraća se zveri koja je u svakom čoveku. Bez značaja je koliko je duboko zver sakrivena. Može biti sahranjena ispod brda uzdržavanja i konvencija i da spava zimski san. Neobuzdana i okretna - ona će se probiti. Samo ako si u svemu čovek, možeš se nadati da ćeš preživeti iskušenje - i oni koji ga prežive izabranici su gospodnji...

Pramode, ti nećeš razumeti. Ali poslušaj moj savet i ne dolazi. Ti si po prirodi osetljiv i živiš u svetu visokih idealala; ovde je samo niskost i prljavština - gola stvarnost. Ja mogu da dišem u ovoj otrovnoj atmosferi zato što sam postala imuna. Ili, možda sam i ja ogrubela i postala neosetljiva. Neka bude kako jeste - za tebe je bolje da ne dolaziš. Tvoja ljubav znači za mene toliko mnogo da ne bih mogla podneti da je izgubim. Ti si moja poslednja veza sa svetom koji sam odbacila i koji je mene odbacio, svetom pristojnih. Pomisao na tebe i samo na tebe spasava me neograničene mržnje prema njemu - kako da mrzim svet kome ti pripadaš! Tako, mada toga možda nisi svestan, ti si veliki dobrotvor moje duše. Ponekad se u meni rasplamsa proždiruća gorčina, ali uspomena na tvoju ljubav deluje kao kiša koja osvežava i gorčina se utišava, ostavljajući me prečišćenu. Zahvaljujući tebi mogu svoju gorčinu da pretvorim u snagu. Tvoja ljubav me na taj način održava razumnom. I ja se ne usuđujem da izložim opasnosti tu ljubav dopuštajući ti da dođeš ovamo. Ako je izgubim, kako ću preživeti - gde ću naći snagu kojom bih održavala veru? U ovoj močvari mogu da živim samo izdižući se duhovno da bih udahnula sveži vazduh odozgo. Ako izgubim tvoju ljubav, to će biti kraj: ja ću umreti. Smrt sama po sebi nije strašna, ali morati se odreći vere u život - šta čoveku ostaje posle toga! Umreti netaknute vere, to znači nešto. Zato zahtevam da se držiš dalje od mene. Ovo mesto nije dostojno tvoga prisustva. A ti si snaga koja mi omogućava da budem u njemu a da mu ne pripadam. Ne dolazi ovamo. Pramode, ne dolazi. Preklinjem te... opomenula sam te.

Ne znam kako sam, ni zašto, napisala ovako dugačko pismo. Ali znam da si ti jedina osoba kojoj sam mogla napisati o ovim stvarima, ili razumeti ih dovoljno dobro da ih napišem.

Nije nemoguće, Pramode, da možda ipak stigne vreme kada ću te pozvati da dođeš i spaseš me. To je obećanje. Na osnovu tog

obećanja zahtevam da me ne tražiš.”

Ali zašto produžavati ovu bolnu priču? Voleo bih da ovim završim. Gde i kako sam je pronašao, neću pokušati da opišem - usled raznih okolnosti moj opis bi bio osiromašen. Iz njenog pisma ni izdaleka nije mogao da se nasluti prljavi užas tog mesta. Živela je okružena gradskim ološem - starim prostitutkama, kulijima bez posla, profesionalnim prosjacima i progonjenim kriminalcima. Kako je dospela dotle? Ležala je bolesna, okružena sa nekoliko osoba ove vrste. Zabrinutost i žalost izbijali su iz njihovih lica. Očigledno su bili duboko dirnuti. Ali to ih nije sprečavalo da se neobuzdano služe takvim jezikom da mi se zgadilo. Bilo je jasno da je poštuju, ali to ih nije ometalo da joj se obraćaju na svoj ponižavajući način ili da uživaju u nepristojnim pokretima čak i pored njene postelje. Prisustvo takvog tuđina kao što sam ja nije im se dopadalo. Kao da sam nosio neku strašnu i podmuklu bolest. Mnogi od njih zaključili su da sam ja jedan od ljubavnika bolesne žene i da sam odgovoran za njeno sadašnje stanje. To su izražavali tako otvoreno da sam bio preneražen i ostajao bez reči.

Mina je to podnosila strpljivo. S vremena na vreme bi ukorila nekoga za neku naročito preteranu nepristojnost, i to bi imalo dejstva, ali u većini slučajeva nije obraćala pažnju.

- Mina, hajde sa mnom - rekao sam.

- Kuda bi me odveo? - odgovorila je.

- Kući, naravno. Sad sam oženjen, i gospodar sam u svojoj kući. Hajde sa mnom i bićeš tamo gospodarica.

- Šta, u ovo doba života?

- A zašto ne? Hajde odmah. Koje bi doba bilo pogodnije od ovog? Sve ću urediti. Ne treba ništa da se brineš o tome. U dobrim sam odnosima sa vlastima. Nije mi stalo do toga šta ko misli.

Sve je ovo saslušala ćuteći a onda je rekla:

- Pramode, ti si čitao Mahabharatu. Kad Judištira odlazi u raj, ne zaboravlja svog psa. Reci mi da li je tvoja kuća dovoljno velika da primi sav ovaj svet! Oni nisu psi, a, uostalom... ja im dugujem zahvalnost.

S naporom sam se uzdržao da ne planem i rekao:

- Kakve to gluposti govoriš! Zar ti ja nisam ništa... već ti je samo ovaj svet! Odvešću te, Mina. Mislim to ozbiljno.

Ona se strpljivo nasmeši i reče:

- Ja ti ne branim. Znači, ti si čvrsto odlučio da me odvedeš?

- Jesam.

- Reklo bi se da si vrlo uveren.

- I jesam. Budi sa tim načisto. Ti ćeš poći sa mnom.

- Da vidimo. Pretpostavljam da imaš gomile novaca. Koliko imaš ukupno?

- Novaca? - upitao sam ne shvatajući.

- Daj mi ga ovde... koliko možeš. To bi bilo isto što i moj odlazak k tebi, zar ne?

Gledao sam je sa zaprepašćenjem, netremice, a onda zapitao:

- Šta hoćeš da učiniš sa novcem?

- Još ti ne mogu reći. Ali time što ću ti ga uzeti, oslobodiću te bar netačne pomisli da prezirem tvoju pomoć. Štaviše, za tebe će biti dobro da nešto daš. Zaradi koliko možeš i prospri svu svoju zaradu u ovu... jamu. Čuješ li? Ne tvrdim da bi novac mogao ovu smradnu jamu pretvoriti u raj, ali bi nesumnjivo bio velika pomoć.

Nije me ubedila.

- Hajde, dopusti mi da te smestim u lokalnu bolnicu - rekao sam, pokušavajući na drugi način.

- Dakle, moja ti se zamisao ne dopada? Možda je i tako dobro, ali ja neću u bolnicu - odgovorila je.

- Ali tamo će ti pružiti negu koja ti je potrebna. Smestiću te u privatno odeljenje. Nemoj se brinuti za troškove.

- Ali ja se baš o tome brinem - prekinula me je. - Kad bi mi dao mnogo novaca, misliš li da bih otrčala u privatno odeljenje! Dokle god postoji telo, postojaće i bolesti. U to nema sumnje.

Dalje pojedinosti ove prepirke samo bi još više istakle moj kukavičluk. Ukratko, nisam bio u stanju da je nagovorim da pođe sa mnom, niti se mogu pohvaliti da sam uspeo išta da učinim za njeno izdržavanje. Ostavio sam nešto novca, oko dve stotine rupija, kod jednog prijatelja advokata, zamolivši ga da se postara o njoj. Nema sumnje da je on učinio sve što je bilo nužno. A takođe nema sumnje da se u oceni šta je nužno rukovodio rasuđivanjem punim obzira.

Najzad sam se vratio kući naljutivši se na nju i izgovorivši mnoge gorke reči opomena i saveta. Kad sam se opet našao za svojim

pisaćim stolom, odagnao sam od sebe sve druge misli osim onih koje se odnose na moj poziv i uspeh...

To je sve.

Ali ostaje pitanje: zašto sam je razočarao? Pošto mi je poklonila toliko ljubavi i poverenja - zašto nisam, kad je postavila svoj jedini zahtev, prosuo novac? Zašto sam stisnuo pesnicu? I kako sam mogao, posle takvog neuspeha, da ostanem tako samouveren i samozadovoljan?

Tek sad sam spreman da se suočim sa odgovorom. Bio sam podao. Kako bih se inače, tako uobražen i samopouzdan, mogao posvetiti zarađivanju novca, kad sam, u stvari, izbegavao dužnost i odgovornost! Poznavao sam svet. Nisam hteo da budem budala. Bio sam vešt i uspeo sam.

Koliko je vredeo moj uspeh? Danas ga odmeravam i nalazim da mi nešto nedostaje. Nasativši se na beskorisnu gomilu bogatstva i položaja i prestiža stečenih mojom životnom mudrošću - vidim da bi bilo bolje da sam bio manje promućuran. Šta da radim sa novcem i položajem! Kakva korist od njih pred mojom pogreškom - nisam uzvratio ljubav kad je to traženo od mene. Sakupio sam šljaku koja je snizila vrednost moje duše. Mora li sve ovako da se završi?

Sedamnaest godina je prošlo otada. Sada je moj najveći izvor samoopuživanja neverovatna neosetljivost sa kojom sam dopustio da sve ove godine prođu a da ne vidim tetka Minu, nju koja je dala sve, a nije zahtevala ništa. Bez obzira na to šta je mogla ili nije mogla učiniti - ona me je volela, i uspomena na nju peče me kao užareno ugljevlje. Ma kakve bile pogreške njenog života - on nikad nije gubio sjaj, sjaj neugasivog plamena.

Takva je bila ličnost koju sam zanemario da bih održao svoju samoobmanu.

Danas sam primio vest o njenoj smrti. Kako je umrla? Nije potrebno da znam. Već znam više no što je dovoljno - da sam samo imao više čestitosti da se suočim sa tim saznanjem onda kad sam ga stekao!

Mina, tebe nema više. Bio sam nesposoban da učinim ono što je pravo dok si bila živa, ali sada se odričem svog položaja i načina života, sa svim njegovim sjajem i dostojanstvom. Možda je i suviše kasno da počnem da učim kako se živi za druge - čovek stari i

navike duha postaju krute. Ali živeću za sebe što je moguće manje.
To obećavam.

Ako ne ispunim ovu zakletvu pred bogom, neka dopadnem pakla -
ukoliko već nisam u njemu.

P. Dajal

3. IV -

P. S.

Potvrđujem da sam danas podneo ostavku.

4. IV -

P. D.

BELEŠKA O PISCU I NJEGOVOM DELU

Sve do početka dvadesetog veka roman na hindi jeziku, kojim u Indiji govori oko 150 miliona stanovnika - na kome je napisano i delo Džainendre Kumara *Ostavka* - kretao se predelima romantične imaginacije, u svetu manje-više inventivnih fantazija i snova. Sa pojavom velikog prethodnika pisca *Ostavke* - izvanredno snažnog i izvanredno plodnog stvaraoca Prem Čanda - roman na hindi jeziku uzdiže se do moderne književnosti; pisac *Ostavke*, Džainendra Kumar, taj rast indijske književnosti potvrđuje u punoj meri, i možda najviše svojom *Ostavkom*.

Materija Prem Čandovih dela - to je stvarnost Indije, borba indijskog čoveka protiv inostrane birokratije i njenih domaćih ližisahana, protiv veleposednika, lihvara i pohlepnog indijskog klera. Nasuprot dotadašnjem indijskom romanu čiji su sadržaj bila nebulozna zbitija na dvorovima - Prem Čand stvara snažnu realističku književnost sa izrazitim socijalnim akcentima. S druge strane, već za Prem Čandova života, pojavljuje se, na istom planu moderne literature, i druga, individualistička tendencija, a začetnik i zagovornik te tendencije, koju od tada prihvataju mnogi indijski pisci, jeste Džainendra Kumar.

Džainendra Kumar je, posle Prem Čanda, najistaknutiji savremeni indijski pisac.

Rođen je 1905. kod Aligara. Njegov otac, po zanimanju torbar, umro je dve godine po rođenju budućeg velikog pisca Indije. Odgajili su ga mati, koja je dobila mesto učiteljice u Delhiju, i ujak, tada poznati džainist.² Posle mature, na univerzitetu u Benaresu slušao je

predavanja dve godine ali nije polagao ispite, nego ušao u Nacionalni pokret. Uhapšen je prvi put 1923, a zatim 1930. i 1932. U zatvoru mnogo čita i na njega naročito, dubok uticaj vrše Tolstoj i Dostojevski. Kasnije se tim imenima pridružuju imena Kjerkegora i Grejma Grina. Posle prvog hapšenja pokušao je da se zaposli u Delhiju, ali bez uspeha. Pokušava da radi kao novinar, ali njegov sukob sa državnim vlašću oko pitanja cenzure dovodi ga ponovo u zatvor. Posle izdržane kazne vraća se opet u Delhi, ali ostaje bez posla. I ostaće bez posla godinama, skoro zauvek će ostati „slobodni književnik”.

Objavljivanje jedne njegove pripovetke u uglednom časopisu „Višal Bara!” ohrabruje ga i određuje mu životni put definitivno. Ime Džainendre Kumara postaje širom Indije poznato. Stupa u dodir sa Prem Čandom. I od tada, u toku sledećih deset godina, pojaviće se nekoliko njegovih knjiga pripovedaka i nekoliko vrlo zapaženih romana.

Tjaga-Patra - Ostavka - delo objavljeno 1937. donosi mu slavu u književnom svetu i uvršćuje ga u najistaknutija književna ostvarenja Indije na hindi jeziku između dva rata. Tako, posle R. Tagore i Prem Čanda, dakle, posle nacionalno-romantičnog i kritičko-realističkog socijalnog perioda, ukoliko usvojimo ovu nomenklaturu, delima Džainendre Kumara vidno započinje nov period u razvitku indijske literature, period najmodernijih koncepcija u umetničko-književnom tretmanu savremenog indijskog čoveka i društva.

Bliskost gandizmu, pored ostalih komponenata, stvara od Džainendre Kumara ne samo jednostavnog pisca koji „pretražuje dušu čoveka” nego i zrelog mislioca. Po njemu, boga može i biti i ne biti, ali književnost je u suštini - ljubav. Ljubav ne zna za granice. Ljubav nije statična, i zato su postupci njegovih ličnosti sasvim različiti od onih koje pretpostavljamo i očekujemo. Uznemiren duh, možda i suviše senzibilan i teško prilagodljiv, Džainendra Kumar je u stalnom sukobu sa antiemocionalnom, mehaničkom, kategorišućom vrstom intelektualizacije. Po njemu - napredak nauke nema nikakvog značaja ako nije doprineo bar u minimalnoj meri moralnom rastu čoveka.

Gandist, „čovek koji pretražuje dušu”, prozaist sa čijim imenom istaknuti indijski kritičari kao Vatsajan i drugi vezuju i uvode u Indiju

pojam egzistencijalizma, učenik poznatog džainiste - svog ujaka, Džainendra Kumar nesumnjivo je i pristalica četiri Budina principa: „Nemoj da usvajaš što ti se kaže ako je u pitanju samo autoritet“; „ne usvajaj sve samo zato što se zasniva na tradiciji“; „nemoj da usvojiš neko gledište samo zato što je zapisano u knjigama“ i „nemoj ga usvojiti samo zato što ga propoveda tvoj učitelj“.

I zato je Mina, glavna ličnost *Ostavke*, jedan od najtragičnijih i najplemenitijih likova indijske savremene literature i otelotvorenje svega što u indijskom čoveku gleda sa otporom na antiemocionalno mehaničko, konvencionalno - na sve što patrifcira i konservira već postojeće, na sve neljudsko, a potresna povest - *Ostavka* - roman o indijskoj ženi koju su indijske društvene konvencije bacile na najprljavije dno, ne uspevši da zamrače njen plemeniti moralni lik.

Delo je doživlalo mnogobrojna izdanja na hindi jeziku i na jezicima marati, gudžrati i tamil, mnogo puta je izdavano na engleskom, a poslednjih godina prevedeno je i na nekoliko evropskih jezika.

Pojava *Ostavke* na našem jeziku otvara vidik na kod nas do sada nepoznate komponente razvitka - indijske literature i - indijskog društva.

ČEDOMIR MINDEROVIĆ

1 List koji Indijci žvaću. Navika slična žvakanju duvana. - *Prim. prev.*

2 *Džainizam* - učenje jeretičke, pretežno manastirske sekte nastale iz hinduizma, po kome ne postoji apsolutno božanstvo; propoveda oslobođenje od seljenja duša; materija postoji, ali samo kao nešto što može da se pretvori u svašta; nirvanu treba postići za života, ne posle smrti. Osnivač sekte je Vardamana, rođen verovatno 599. pre naše ere. U svakom slučaju sekta je nastala kad i budizam.

Table of Contents

I

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

BELEŠKA O PISCU I NJEGOVOM DELU